

DENKWIJZER
DW

**WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
VAN DE CHRISTENUNIE**

Jaargang 9 | Nummer 3 | oktober 2009

Crisis en cultuur

Jan Hoogland over markt en zorg

Leeglopende zeepbellen

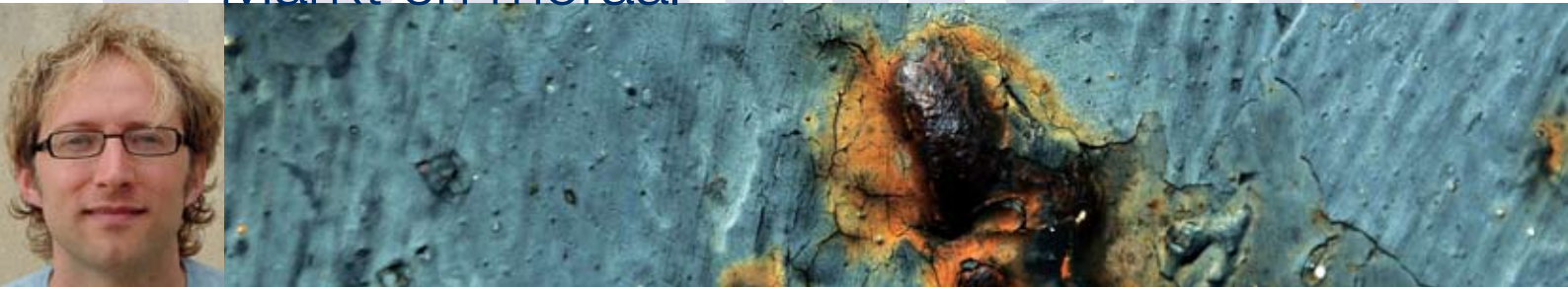
Bedrijven graaien niet

Aftrap lokale verkiezingen

Markt & moraal

VOORwoord

Markt en moraal

DOOR GEERT JAN SPIJKER, EINDREDACTEUR

Het tekort van de markt is de laatste tijd voldoende aangetoond. De kredietcrisis heeft laten zien dat de markt het niet alleen af kan, in het bijzonder niet zonder overheid en moraal. Lans Bovenberg benadrukt in allerlei media-uitingen dat de economie op drie pijlers steunt: markt, overheid en moraal. De vraag is hoe die pijlers zich vervolgens moeten verhouden. Dat is nog niet zo eenvoudig.

WINST

De crisis lijkt over zijn dieptepunt heen. Lijkt, want volgens menigeen moet het ergste juist nog komen. Het is gissen voor het kabinet, zelfs economen weten het niet meer. Positief is in ieder geval dat een breed debat wordt gevoerd, in Nederland en daarbuiten. En dat debat gaat niet alleen over financiële en economische zaken, maar ook over hun onverbreekelijke samenhang met culturele en morele vraagstukken. Dat is winst.

SCHULD

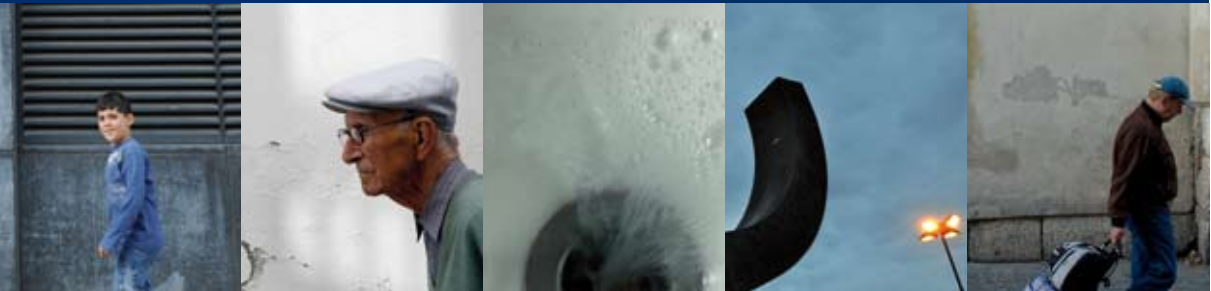
Vaak zoekt men naar schuldigen van de crisis. Banken zijn verdacht, het bedrijfsleven evenzeer. Volgens ondernemer Herman Timmermans is dat laatste niet helemaal terecht: veruit de meeste mensen in het bedrijfsleven graaien niet. Ze hebben simpelweg niets te graaien. Ze werken hard en kunnen daar van leven, maar dat is het dan. Kritischer is hij op (semi-)publieke instanties. Juist de overheid zou een beter voorbeeld moeten zijn ten aanzien van verantwoord omgaan met geld. Hebzucht is niemand vreemd, erkent Timmermans; “Bijna ieder mens is hebzuchtig en wil graag meer.” We moeten eerst de balk uit ons eigen oog halen, stelt ook Lans Bovenberg (NRC Handelsblad, 29-8-09). Het kwaad, de hebzucht, zit in ons allen.

KAPITAAL? WELK KAPITAAL???

Herijking tussen markt, overheid en burger is nodig, dat beaamt ook Peter Ester. Een nieuwe balans tussen die drie moet echter hand in hand gaan met een fundamentele cultuurkritiek, bij voorkeur vanuit een calvinistische inspiratie, die nadruk legt op soberheid en dienstbaarheid – precies wat nu nodig lijkt. Juist de ChristenUnie heeft vanuit dit perspectief een sterk en actueel verhaal, aldus Ester. Nadruk moet worden gelegd op zowel kapitaal in de zin van geld en goed, als moreel kapitaal (Roel Kuiper). Van beide soorten kapitaal is de afgelopen periode veel verdampt, terwijl we vooral de laatste variant hard nodig hebben. Er is dringend behoefte aan hersteld vertrouwen tussen mensen, aan dienstbaarheid, aan waarden en normen, aan agape – leert ook onderzoek. Hopelijk brengt de crisis ons verder, richting een ‘moreel kapitalisme’.

INHOUDSOPGAVE

- 04 - Crisis en cultuur | PETER ESTER
- 08 - Schaarsteproblematiek in de zorg is een moreel vraagstuk | JAN HOOGLAND
- 14 - Leeglopende zeepbellen | WILHELM KOLKMAN
- 17 - Moreel kapitaal | TIM VREUGDENHIL
- 20 - De markt, hebzucht en de overheid | HERMAN TIMMERMANS
- 25 - Column: Christelijk creatief | TIM VREUGDENHIL
- 26 - ‘Pessimistisch optimisme’ | WILLEM BOERMA
- 30 - Veendam als wenkend perspectief? | ARNOLD POELMAN
- 32 - Niet de majoriteit, maar de autoriteit | MARTIJN VAN MEPELEN SCHEPPINK
- 34 - Het christendom is zo gek nog niet | ROB NIJHOFF
- 36 - Overheid en godsdienst | GEERT JAN SPIJKER
- 37 - Column: Morele voorspoed | CYNTHIA ORTEGA
- 38 - Christelijk-sociaal in woord en daad | ERIK VAN DIJK
- 44 - ‘Ik moet soms geduldiger zijn’ | INTERVIEW MET NIELS JOOSTENS
- 47 - Column: Het volk en de politiek | HERMAN SIETSMA

DenkWijzer, studieblad van de ChristenUnie
jaargang 9, nummer 3, Oktober 2009
Oplage: 2700 | ISSN: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de mr. G. Groen van Prinsterer stichting) en de Bestuurdersvereniging van de ChristenUnie. DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

- Meer informatie over abonnement of donateurschap via www.wi.christenunie.nl
- DenkWijzer verschijnt elk kwartaal.
- Deadline kopij volgende nummer: 01-11-09
- DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers. Neem daarvoor wel eerst even contact met ons op.
- Abonnement per 01-01-09: € 18,50 per jaar (jongeren tot 27 jaar € 14,-)
- Donateurschap per 01-01-09: €32,50 (voor jongeren tot 27 jaar € 18,50).

Redactie:
Herman Sietsma (hoofredacteur)
Bort Koelewijn (namens bestuurdersvereniging)
Bernadette van den Berg (namens bestuurdersvereniging)
Carola Schouten (namens Tweede Kamerfractie)
Geert Jan Spijker (eindredacteur)

Vormgeving:
Frivista - (y)our mission

Fotografie:
Folkert Rinkema, ChristenUnie, WI

Druk:
Drukkerij De Bunschoter

Uitgave, redactie en administratie:
Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie

Legaten:
Gedenkt u het WI testamentair dan luidt de tennaamstelling: Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie, "Mr. G. Groen van Prinsterer stichting" Amersfoort. KvK dossiernr. 32084387.

Postbus 439, 3800 AK Amersfoort
Tel.: 033 - 422 69 60 | Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
www.wi.christenunie.nl
www.bestuurders.christenunie.nl

Mocht u de toezending van DenkWijzer op willen zeggen, doe dit dan schriftelijk voor 31 december (per post of via ledenadministratie@christenunie.nl). Ontvangen wij uw opzegging na deze datum dan dient u de donateursbijdrage of uw abonnement voor het lopende jaar nog te voldoen.

© ChristenUnie 2009
Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

DOOR PETER ESTER

Zoveel is wel duidelijk: de financiële crisis grijpt veel dieper in dan de meeste waarnemers voor mogelijk hielden. En bovendien zal de economische malaise nog geruime tijd aanhouden. Het herstel zal lang en traag zijn. Langer en trager dan veel Nederlanders vermoeden. De meest recente cijfers van het Centraal Planbureau stemmen bepaald niet vrolijk.

Crisis & Cultuur

De economie krimpt met bijna 5% dit jaar, de productie loopt beduidend terug, de werkloosheid loopt op van 5,5% in 2009 naar bijna 10% volgend jaar en het begrotingstekort stijgt snel (tot meer dan 6% BBP in 2010). Wat de doen? Verschillende politieke leiders hebben zich in de voorbije maanden uitgelaten over oorzaken van en oplossingen voor de crisis. Premier Balkenende stelt dat “niet marktfalen maar menselijk falen” de kern van de huidige crisis is. Hij pleit voor een nieuw ‘Rijndeltamodel’ waarin verantwoorde marktwerking, economische dynamiek en gezamenlijke verantwoordelijkheid centraal staan. Vicepremier Bos erkent dat “we allemaal schuld hebben” en VVD-leider Rutte wenst noch de staat noch de mens de schuld in de schoenen te schuiven, maar wil de markt en de staat aan een eigen soort tucht onderwerpen. SP-fractievoorzitter Kant betreft de stelling dat de crisis het gevolg is van te verdoorgesloten neoliberale politiek en doorge-slagen marktwerking.

FUNDAMENTELE CULTUURKRITIEK

Deze reacties bevatten veel waars maar gaan uiteindelijk niet diep en ver genoeg. De crisis heeft een belangrijke culturele worteling: ongebreideld hedonisme, geperverteerde consumptiedrang, gecultiveerd narcisme en uitgeholde publieke betrokkenheid. De financiële crisis gedijt in een cultuur waarin eigenbelang en individualisme domineren, zelfverrijking niet suspect maar vanzelfsprekend is en het stellen van grenzen voor watjes is. Moraal, markt en economie zijn ontkoppeld. Juist op dit punt kan de Christenunie het debat aanscherpen en een eigen geluid laten horen. We blijven niet steken in een au fond makkelijk soort micromoralisme – hoe belangrijk ook – maar duiden de crisis mede in een context van fundamentele cultuurkritiek. Juist hier stoten we door tot de kern; juist hier kunnen we bogen op een rijk christelijk gedachtegoed. Moralisme en cultuurkritiek gaan bij ons hand in hand. Het recente prachtboek *Moreel kapitaal* van ChristenUnie-senator en hoogleraar Roel Kuiper is daarvan een treffend voorbeeld.

GEWETENLOOS KAPITALISME

Wat ook duidelijk is, is dat de crisis het failliet toont van een ergerlijk soort ‘wild west’ kapitalisme waarin de financiële ‘masters of the universe’ ongecontroleerd hun duistere bling-bling transacties kunnen verrichten. Flitskapitaal, weg voor dat je het weet (in de dubbele betekenis van het woord). Banken, vanouds hecht ingebed in de lokale gemeenschap, schamen zich er niet voor via uiterst dubieuze ‘sub-prime mortgages’ honderdduizenden huiseigenaars in het verderf te storten. Moraal, markt en economie zijn ontkoppeld. Dit letterlijk gewetenloze kapitalisme kan niet meer worden gedoogd. Het onderliggende holle, botte en meedogenloze ‘liberalisme’ heeft zijn langste tijd gehad en stuit op groeiende weerzin.

ONBEHEERSBARE RISICO'S EN VALSE PROFETEN

Onze samenleving is een “risk society” (Beck) geworden: in een postindustriële maatschappij worden we in toenemende mate geconfronteerd met grote, niet te voorspellen en moeilijk individueel te beïnvloeden of af te wentelen risico's die zich vaak op mondiaal niveau voltrekken. De financiële crisis is daarvan een sprekend voorbeeld. Als burger kun je je hier nauwelijks tegen wapenen. Onbeheersbaarheid is het sleutelwoord. De wereld is broos en fragiel. Voor velen leidt dit tot angst, onzekerheid en ontwijkgedrag. Het leidt tot de opkomst van nieuwe en steeds wisselende ‘valse profeten’ die in stoerheid over elkaar heen buitelen en ongekend eenvoudige maar wel aansprekende ‘oplossingen’ bieden. Liefst verpakt in pakkende one-liners. Denk aan Wilders en – hoewel al weer naar de periferie verdreven - Verdonk. En deze

SAMENVATTING

- De crisis is veroorzaakt doordat moraal, markt en economie zijn ontkoppeld.
- Er is een nieuwe balans tussen overheid, markt en burger nodig.
- Richtinggevend voor de benodigde cultuuromslag zijn waarden die we al bij Calvijn kunnen vinden.

‘DE FINANCIËLE CRISIS GEDIJT IN EEN CULTUUR WAARIN EIGENBELANG EN INDIVIDUALISME DOMINEREN, ZELFVERRIJKING NIET SUSPECT MAAR VANZELFSPREKEND IS EN HET STELLEN VAN GRENZEN VOOR WATJES IS. MORAAAL, MARKT EN ECONOMIE ZIJN ONTKOPELD.’

profeten, het moet gezegd, mogen op brede steun rekenen. Mensen kunnen moeilijk met fundamentele onzekerheid overweg en dit verklaart mede het succes van partijen die snelle en drastische oplossingen bieden, hoewel het realiteitsgehalte vaak ver te zoeken is. Maar het is wel de politieke werkelijkheid van alledag.

MINIMA MORALIA

De risicosamenleving leidt tot een nieuw perspectief op de overheid: nationale en vooral supranationale overheden, moeten gezaghebbend optreden om veiligheid te garanderen en de draagbaarheid van risico's te organiseren. De financiële crisis en zeker ook het klimaatprobleem en het armoedevraagstuk laten zien dat een fors bestuurlijk schaalniveau vereist is om dit soort risico's aan te vatten. Hierin schuilt een grote paradox: in een risicosamenleving staat de overheid onder permanente kritiek vanwege steeds nieuwe risico's die zich aandienen, tegelijk groeit het besef dat de overheid de partij bij uitstek is die deze risico's moet adresseren. Het klassieke liberalisme kan hiermee niet goed uit de voeten en zoekt naar een nieuwe profilering en naar een nieuwe conceptualisering van de rol van de overheid. De financiële crisis roept om een nieuwe doordinking van de verhouding overheid, markt en burger; de krijtlijnen moeten opnieuw getekend worden. De balans is nu zoek geraakt. De markt, in naam gecontroleerd door overheid en politiek, dicteert zijn eigen rationaliteit en onttrekt zich aan een aantal fundamentele minima moralia. Als de crisis iets duidelijk maakt is dat het heil – mochten we dat al denken - niet van de markt komt en dat het zelfregulerend vermogen ernstig te kort schiet. De onzichtbare hand van de markt was in dit opzicht wel erg onzichtbaar.

NIEUWE ROL OVERHEID

De crisis leidt ook tot een herdefiniëring van de rol van de overheid. Niet in de zin van de overheid als allesweter en alleskunner, daar moeten we zeker niet naar terug. Maar wel naar een overheid die regie neemt, goed bestuur voert, die belangen afweegt, scherpreeker en marktmeester is, verantwoordelijkheid afdwingt, restricties stelt en over dit alles sterk communiceert. Mijn gevoel voor maatschappelijke duiding zegt dat de tijd rijp is voor een dergelijke heroriëntatie op de rol van de overheid. Het huidige kabinet realiseert zich dat

gelukkig terdege. We moeten wel doorpakken. Er liggen stevige dossiers, ook buiten de financiële crisis. Ik noem alleen al de AOW-kwestie. We willen een overheid die Nederland bij elkaar houdt, die verantwoordelijkheid neemt en vraagt en mensen laat delen in het grotere verhaal. Uiteindelijk wil niemand leven en wonen in een atomaire staat, zonder gedeelde identiteit en betrokkenheid. De herdefiniëring van de driehoek overheid, markt, burger vraagt ook om bezinning op de rol van de laatste. Consumentisme, hedonisme en het dictaat van het individuele belang zijn wel zeer losgeweekt van de res publica, de publieke zaak. Veel burgers hebben bij hun volle verstand hun spaarcentjes naar lacesave gebracht en zich gek laten maken door financiële instellingen die hen voorspiegelden dat de bomen tot in de hemel groeien. Ook de burger, het moet gezegd, heeft boter op zijn hoofd.

VAN IK NAAR WIJ

Kortom, de verhouding tussen overheid, markt en burger is aan herijking toe. Moraal, markt en economie moeten weer hecht op elkaar betrokken worden. Er is dringend behoefte aan loyaliteit, verbondenheid en verantwoordelijkheid. Of zoals André Rouvoet het in zijn Groen van Prinsterer-lezing eerder dit jaar formuleerde: “dat vraagt om een beweging van ‘ik’ naar ‘wij’, om een maatschappelijk ethos waardoor mensen zich niet louter met het eigen private geluk bezig houden, maar ook met dat van een ander. De samenleving (...) kan niet floreren zonder zo'n ethos”. De vraag is natuurlijk hoe we een dergelijk ethos kunnen activeren en hoe zich dat verhoudt tot de financiële crisis die – vrij naar Karl Marx - als een spook door de wereld waart. Enige reflectie leert, dat wij als ChristenUnie vanuit onze christelijk traditie hier een zeer zinnige en eigen boodschap voor het voetlicht kunnen brengen.

CALVIJN EN DE CRISIS

Dit jaar vierten we dat het 500 jaar geleden is dat de reformator Johannes Calvijn geboren is. Een man die als geen ander het protestantse gedachtegoed heeft gekleurd; we hebben het zelfs naar hem vernoemd. Dat geldt zeker ook voor zijn denkbeelden over kapitalisme en economie en de rol van lenen en rente in de handel. Ook nu nog zijn we door en door schatplichtig aan deze grootse zestiende-eeuwse kerkvader. Ik wil ervoor pleiten, in navolging van mijn Tilburgse collega Johan Graafland,

om onze calvinistische traditie volop in stelling te brengen als het gaat om het doordenken van de financiële crisis. We zijn gepokt en gemazeld in deze traditie en veel van de denkbeelden en leefregels zijn nog springlevend en hoogst actueel. Dat geldt voor de overheid, de markt en de burger. Calvijn stond zeker niet afwijzend tegenover het kapitalisme van zijn tijd, maar keerde zich wel tegen een ongebreidelde vrije markt. De staat was in zijn ogen de hoedster van de armen en gebrekkigen. Exorbitante zelfverrijking was in zijn visie een gruwel. Hebzucht staat voor Calvijn gelijk aan alcoholverslaving en roverij. Beheerste consumptie en het genieten van het goede der aarde wees hij zeker niet af. Maar soberheid, matigheid en spaarzaamheid moeten wel de boventoon voeren. Arbeid is voor alles een roeping, het benutten en ontplooiën van talenten: de verheerlijking van God en dienstbetoon aan de naaste. Calvijn was niet tegen het heffen van rente op het uitlenen van geld, maar verbond er wel strikte eisen aan. Daarin was hij voor zijn tijd zeer vooruitstrevend. De bancaire wereld kan nog veel leren van Calvijn als het gaat om verantwoord ondernemen, plichtsbesef jegens de nood van armen en het principe van wederkerigheid (*Lucas 6: 31*). Het toepassen van deze morele leefregels en principes staat haaks op het gokken met spaartegoeden van medemensen en extreem risicovolle beleggingen. Bankieren moet weer een rustig vak worden, waarin rendement, degelijkheid en verantwoordelijkheid samen optrekken.

NIEUWE BALANS EN ANDERE CULTUUR

Het is goed ons te laven aan deze traditie en de onderliggende waarden en normen te vertalen naar de huidige tijd. Op deze wijze kan de ChristenUnie een sterk eigen geluid laten horen – koppeling van moraal, markt en economie – zonder in de hoek van wereldvreemde betweters te worden geduwd. Het is eigenlijk een zeer modern en ook zeer pragmatisch verhaal. Het is nadrukkelijk geënt op onze traditie en het verschaft ons geloofwaardigheid en herkenbaarheid. Het antwoord op de kredietcrisis - zeker - is een nieuwe balans tussen overheid, markt en burger waar heldere grenzen worden gesteld en negatieve gedoogpraktijken worden ingedamd.

Peter Ester is hoogleraar Arbeid, Cultuur & Beleid aan de Universiteit Utrecht en Kroonlid van de SER.

Maar richtinggevend daarbij is een cultuur die zich wel voelt bij spaarzaamheid, ingetogenheid, zelfrestricties, duurzaamheid, dienstbetoon, verbondenheid en betrouwbaarheid. Dit zijn de kernwaarden die het cement vormen tussen moraal, markt en economie. Het sluit mensen in en niet uit. Nederland is er hard aan toe. We leven niet op de pof maar op perspectief. Saai en ouderwets? No way! Het is een zeer realistische boodschap en wat mij betreft ook zeer wervend. Het schraagt sociaal vertrouwen, cohesie en duurzaamheid. Een sterk verhaal kortom.

EEN NIEUWE VERLOREN GENERATIE?

Tot slot nog een punt van zorg: jongeren en de crisis. Jongeren zijn de eersten die het slachtoffer worden van een economische crisis. Dat was in de economisch magere jaren tachtig het geval en dat is nu zo. Probleem is dat de huidige generatie jongeren geen vaardigheden heeft hoeven opbouwen om zich te kunnen wapenen tegen economische neergang. Hun menselijk kapitaal is nog nooit beproefd in slechte economische tijden. Ze hebben nooit de ritmiek van economische voor- en tegenspoed aan den lijve ervaren. De vraag is dan ook hoe crisisbestendig ze zijn. Rond deze tijd komen er zo'n 150.000 schoolverlaters op de arbeidsmarkt. Banen liggen niet voor het oprapen. De laatste cijfers van het CBS (eind augustus 2009) laten een zorgwekkende ontwikkeling van de jeugdwerkloosheid zien. Zo'n 12% van de jongeren tussen de 15 en 25 jaar is werkloos; onder jongeren zonder startkwalificatie is dit 15%. Naarmate de crisis langer duurt, doemt levensgroot het gevaar van een nieuwe 'verloren generatie' op. Een generatie die in wat de bloei van hun leven zou moeten zijn, het economisch tij fors tegen heeft en niet aan de bak komt. We weten dat het lang kan duren voordat een generatie een dergelijke slechte start heeft weggewerkt. Dit soort littekens blijken generaties nog lang te achtervolgen in hun levensloop. Gelukkig wordt dit probleem door het kabinet herkend en erkend. Vice-premier André Rouvoet heeft dit probleem scherp op zijn netvlies en boekte samen met Arie Slob ook op dit punt tastbare resultaten rond het Crisisakkoord. We moeten alles op alles zetten om een duurzaam en sociaal Nederland voor de volgende generatie achter te laten. De solidariteit tussen generaties is de beste graadmeter van een verantwoordelijke en bestendige samenleving. ■

DOOR JAN HOOGLAND

Als het in het maatschappelijk debat over de zorg gaat, dan is de kans groot dat het gaat over de kosten van de zorg. Zeker in de politieke discussie zijn de aan de zorg verbonden kosten al enige decennia lang het dominante probleem. En niet zonder reden. Ondanks alle pogingen om de kosten van de zorg structureel in de hand te houden, lijkt dat tot op heden niet gelukt. Zal meer marktwerking dat veranderen?

De laatste jaren is een nieuw benadering in zwang gekomen om de kosten van de zorg onder controle te krijgen: 'marktwerking'. De aan die benadering verbonden verwachtingen zijn hooggespannen. En wel omdat men drie belangrijke voordelen van marktwerking ziet: 1) keuzevrijheid voor de cliënt; 2) prijsconcurrentie en 3) kwaliteitsconcurrentie. Uitgaande van meer marktwerking in de gezondheidszorg zouden het uiteindelijk vooral de cliënten zijn die de keuze kunnen maken welke behandeling men waar zou willen ontvangen. De aanbieders zouden vervolgens onderling de concurrentie moeten aangaan om de gunst van de cliënt te verkrijgen. Daarbij kunnen ze elkaar beconcurreren op prijs en kwaliteit of op de verhouding daartussen. Doordat de discussie de laatste tijd zozeer gedomineerd wordt door deze twee zaken: kostenbeheersing en marktwerking, zou men gemakkelijk uit het oog kunnen verliezen dat het vraagstuk van de gezondheidszorg ten diepste een moreel vraagstuk is. In dit artikel probeer ik aan te tonen dat we de

SAMENVATTING

- Kostenbeheersing en marktwerking domineren de 'zorgdiscussie'
- Daardoor kan men vergeten dat de zorg ten diepste een moreel vraagstuk is.
- Er is momenteel wel een kentering gaande (WMO)
- Maar een moreel debat over (in)formele zorg moeten nog goed worden gevoerd.

Schaarste problematiek in de zorg is een moreel vraagstuk

‘DE POLITIEKE PROBLEMEN DIE ER ROND DE GEZONDHEIDSZORG LIJKEN TE BESTAAN KUNNEN WE ALLEEN MAAR TOT EEN OPLOSSING BRENGEN WANNEER MEN RECHT DOET AAN DE MORELE DIMENSIE IN DEZE PROBLEMATIEK.’

politieke problemen die er rond de gezondheidszorg lijken te bestaan alleen maar tot een oplossing kunnen brengen wanneer men recht doet aan de morele dimensie in deze problematiek.

KOSTENVRAAGSTUK IS REËEL

Het is niet mijn bedoeling om het kostenvraagstuk te ontkennen of te negeren. Het gaat hier nadrukkelijk om een probleem. Het blijkt jaar in jaar uit moeilijk om de kosten die in Nederland aan de zorg worden besteed onder controle te houden. Dat heeft met een veelheid van factoren te maken. Zonder uitputtend te willen zijn, noem ik de volgende:

- Kennis en kunde: er wordt technisch steeds meer mogelijk. Steeds meer ziekten kunnen steeds beter behandeld worden. Niet zelden gaat het daarbij echter om kostbare behandelingen.
- Nederland vergrijst: er zijn verhoudingsgewijs steeds meer ouderen die van zorg afhankelijk zijn terwijl de kosten voor die zorg door steeds minder mensen gedragen moeten worden.
- De financiering: omdat men de eigen zorgconsumptie vaak niet rechtstreeks voelt in eigen portemonnee, wordt men niet door de eigen bestedingsruimte beperkt in de consumptie van zorg.
- Het recht op zorg: zorg is een recht geworden van degene die het nodig heeft. Tegelijk voelen steeds minder mensen zich verplicht zorg te verlenen aan mensen in hun omgeving die het nodig hebben: zij vinden dat een taak voor het professionele zorgsysteem. Daardoor neem het beroep op het kostbare professionele zorgsysteem steeds toe.

In de Nederlandse situatie vraagt met name de AWBZ om veel geld. Deze wet regelt die zorgkosten, die volgens de heersende inzichten in de tijd van dat deze wet werd geformuleerd als niet verzekeraar werden gezien. Het gaat hier over het algemeen om langdurige zorg, waarbij dikwijls weinig sprake is van mogelijkheden tot genezing. In hoeverre deze zorg echt onverzekeraar is, is tegenwoordig inzet van debat. Maar in ieder geval zijn de vooruitzichten voor dit onderdeel van het Nederlandse zorgsysteem dat de aanspraak op uit de AWBZ gefinancierde zorg in de komende decennia exponentieel zal toenemen. Dat betekent dat het onontkoombaar is aan die aanspraken grenzen te stellen.

DUBBELE EMANCIPATIE

Het is hierboven al even genoemd: zorg is een recht geworden en tegelijk neemt het besef dat zorg ook een plicht is af. Ik noem dat de ‘dubbele emancipatie’.

Deze ‘dubbele emancipatie’ wordt in het debat vaak maar van één kant belicht. Als het gaat om emancipatie wijst men in de discussies rond de zorg altijd op de emancipatie van de patiënt of cliënt. In de hedendaagse gezondheidsethiek is ‘autonomie’ één van de centrale waarden. Telkens benadrukt men dat de keuzevrijheid van de patiënt of cliënt gerespecteerd moet worden. De patiënt / cliënt is mondig geworden en weet zelf heel goed waar hij behoefte aan heeft. Bovendien heeft hij door het betalen van premies en verzekeringsbijdragen een recht op zorg verworven. Op die manier is zorg steeds meer aan de informele verhoudingen tussen burgers onderling onttrokken en steeds meer geworden tot een publieke zaak. Mensen willen niet meer afhankelijk zijn van de liefde of barmhartigheid van hun naaste, maar vinden dat zij recht hebben op zorg.

In het algemeen duidt men deze emancipatie van de patiënt / cliënt als een heel positieve ontwikkeling. Waar men in het publieke debat echter over het algemeen veel minder aandacht aan besteedt, is de keerzijde van deze emancipatiemedaille, namelijk de emancipatie van de burger van zijn zorgplicht. Moderne burgers zijn geïndividualiseerd en vinden steeds vaker dat de zorg een publieke voorziening is die beschikbaar moet zijn voor ieder die dat nodig heeft. Als ouderen zorg nodig hebben, moet de samenleving daarin voorzien. Wij beleven het niet langer als vanzelfsprekend dat de eigen kinderen de zorg voor hun ouders op zich nemen. Uiteraard spelen zij als het natuurlijke netwerk wel een rol, maar toch meer in termen van de bekommernis / bezorgdheid om de eigen ouders en de zorg die zij ontvangen, dan in het zelf voorzien in die behoefte. Daar komt nog eens bij dat er een toenemend aantal burgers is, dat niet zonder meer terug kan vallen op een natuurlijk netwerk. De gemiddelde gezinsgrootte neemt af, steeds meer mensen leven alleen of met z’n tweeën, en de ‘grootfamilie’ (de ‘extended family’) is uit het alledaagse beeld verdwenen.

FORMELE VERSUS INFORMELE ZORG

Door dit ‘dubbele emancipatie-proces’ is de verhouding tussen formele en informele zorg in toenemende mate problematisch geworden. Onder informele zorg verstaan we al die zorg die burgers elkaar onderling verlenen vanuit ‘natuurlijke’ vormen van onderlinge betrokkenheid (gezin, familie, vrienden, kennissen, burens, wijkgenoten etc). Het gaat hier om zorg die niet betaald wordt en die ook niet of nauwelijks wordt geregistreerd. Wat we tegenwoordig ‘mantelzorg’ noemen, is daar een onderdeel van. Onder formele zorg verstaan wij alle professionele zorgverlening die over het algemeen wordt geboden door betaalde krachten en door erkende organisaties.

Eén van de ontwikkelingen die tot de dominantie van de formele zorgverlening geleid heeft, is de professionalisering van de zorg. Door die professionalisering is zorgverlening steeds meer een vak geworden. Dat is een gevolg van de enorme toename aan medisch inzicht en daarop gebaseerde technische mogelijkheden. Maar het heeft ook alles te maken met de toename van wetenschappelijk inzicht in de menselijke geest en het sociale leven van mensen. Op al deze terreinen heeft de toename van deskundigheid geleid tot de professionalisering van medische, psychische, sociaal-maatschappelijke en pedagogische hulp- en dienstverlening. Eén van de gevolgen van deze ontwikkelingen is het sterker geworden onderscheid tussen deskundige en ‘leek’: in veel opzichten heeft de informele zorgverlening een stempel opgedrukt gekregen van ‘ondeskundig’ en daarmee ook vaak van ‘kwalitatief ondermaats’.

Deze professionaliseringsslag ging gelijk op met het proces van dubbele emancipatie. Naast toename van deskundigheid is er ook sprake van een nieuwe taakverdeling. Waar zorgverlening een (duurbetaald) vak wordt, komt ook een discussie op gang wie er aanspraak kan maken op die professionele zorgverlening. En aangezien dat laatste voor de meesten te duur is om uit eigen middelen te betalen, is er een solidariteitssysteem

Jan Hoogland is hoogleraar Reformatische Wijsbegeerte aan de Universiteit Twente.

omheen gebouwd dat er zorg voor moet dragen dat iedereen de zorg kan krijgen die hij nodig heeft. Immers, ook mensen die door het ‘lot’ meer zorg nodig hebben dan anderen, moeten toch aanspraak kunnen maken op voldoende professionele zorgverlening.

SCHAARSTEPROBLEMATIEK

Lange tijd is gedacht dat met de welvaartsgroei in westerse samenlevingen de behoefte aan professionele zorgverlening betaalbaar zou blijven. De laatste decennia is echter gebleken dat het moeilijk is de aanspraak op professionele zorgverlening (noem het de ‘consumptie van formele zorg’) binnen beheersbare grenzen te houden. Met de toename aan medisch-technische mogelijkheden, de vergrijzing, het complexer worden van de maatschappij, de individualisering en het daarmee samenhangende feit dat steeds minder mensen beschikbaar en bereid zijn om informele zorgtaken op zich te nemen, groeien de aanspraken op formele zorgverlening exponentieel. Daarmee is steeds duidelijker geworden dat het ondenkbaar is om de totale behoefte aan zorg met professionele zorgverlening te dekken.

Met het feit dat men zich steeds bewuster werd van de ‘schaarsteproblematiek’ in de zorg, herontdekte men het belang van de tot dan toe vaak gedeprecieerde informele zorgverlening. In tal van studies werd ‘ontdekt’ wat velen uit eigen praktijk natuurlijk allang wisten, namelijk dat nog altijd het gros van de zorgbehoefte van de gemiddelde burger door naasten geboden wordt: mensen in de directe omgeving van de zorgbehoefte die voor hun inspanningen niets betaald krijgen.

Met deze herontdekking van de informele zorg, rees ook een nieuwe discussie over de vraag of er naast een recht op zorg ook gesproken zou kunnen worden over een zorgplicht van de burger. Een sterk complicerende factor in deze discussie was en is natuurlijk de veranderde maatschappelijke positie van vrouwen. Traditioneel gezien was de informele zorgverlening immers voor het overgrote deel een taak van vrouwen geweest. Met de emancipatie van de vrouw is het maatschappelijke potentieel aan informele zorgverlening aanzienlijk geslonken.¹

‘MODERNE BURGERS ZIJN GEÏNDIVIDUALISEERD EN VINDEN STEEDS VAKER DAT DE ZORG EEN PUBLIEKE VOORZIENING IS DIE BESCHIKBAAR MOET ZIJN VOOR IEDER DIE DAT NODIG HEEFT. ALS OUDEREN ZORG NODIG HEBBEN, MOET DE SAMENLEVING DAARIN VOORZIEN.’

Eigenlijk moet je zeggen dat deze maatschappelijke discussie nooit tot een heldere conclusie heeft geleid. Grofweg gesproken lijkt de overheersende opvatting dat het moeilijk is om over een zorgplicht te spreken en dat men de bereidheid om voor medeburgers te zorgen het liefst beschouwt als een vrije keuze van de betrokkenen. Dat laatste klinkt heel mooi, maar doet weinig recht aan de maatschappelijke realiteit. Als je het aan mensen die informele zorg verlenen zelf zou vragen, zouden de meesten waarschijnlijk zeggen, dat zij het verlenen van informele zorg als een vanzelfsprekendheid beschouwen waarvoor ze niet gekozen hebben, maar wat hen overkwam. Je zorgt voor iemand omdat je bij diegene betrokken voelt en je hem of haar niet aan het eigen lot kunt of wilt overlaten.

‘VOORWAARDELIJK’ - ‘ONVOORWAARDELIJK’

Daarmee is tegelijk ook een belangrijk kwalitatief

verschil tussen formele en informele zorg aangegeven. Formele zorg is in tegenstelling tot informele zorg ‘voorwaardelijk’ van karakter: als aan bepaalde criteria is voldaan en je valt onder een bepaalde regeling, dan kan aan jouw behoefte aan zorg worden tegemoet gekomen. Als de zorg die je nodig hebt niet onmiddellijk beschikbaar is, dan kom je op een wachtlijst te staan.

En als een bepaalde zorgverlener jouw vraag niet aankan, dan zul je op zoek moeten naar een ander, die daar wel toe in staat is. Anders gezegd: hoe betrokken professionals ook zijn, zij blijven passanten, die onder bepaalde voorwaarden en contractuele bepalingen een bijdrage kunnen en willen leveren. Wordt niet langer aan de voorwaarden voldaan of is er sprake van het verlopen van de contractuele bepalingen, dan stopt de zorgverlening.

Informele zorg is daarentegen ‘onvoorwaardelijk’. Ook al kan er sprake zijn van het ontstaan van een informele ‘credit en debet’-rekening (als iemand voor mij zorgt, voel ik mij schuldig het andersom ook te doen in vergelijkbare omstandigheden), dan nog zijn deze schuldverhoudingen formeel en werken zij gevoelsmatig. Maar heel dikwijls blijkt er domweg sprake te zijn van zorgverlening op basis van onvoorwaardelijke betrokkenheid: als jij van zorg afhankelijk wordt, laat ik jou niet in de kou staan. Deze onvoorwaardelijkheid is voor ieder mens een existentiële basiservaring: de ervaring een recht van bestaan te hebben en gerespecteerd te worden, ongeacht de tegenprestatie die je kunt leveren. Een existentiële betrokkenheid die de formele zorgverlening hoogstens kan benaderen, maar nooit ‘op contract’ kan leveren.

KENTERING IN DE DISCUSSIE: DE WMO

Merkwaardigerwijze is er de laatste jaren maatschappelijk gezien sprake geweest van een kentering in de discussie. Zo komt de Wet Maatschappelijke Ondersteuning voort uit een denktant, waarin zorg wordt gezien als een fenomeen waarbij iedere burger betrokken is. Maatschappelijk betrokken burgers zien naar elkaar om. En dat vindt altijd plaats op een locatie, in een bepaalde context en binnen een bepaalde omgeving. Vandaar dat de buurt en de wijk weer in de aandacht kwamen en dat er opnieuw gesproken werd over de lokale verantwoordelijkheid voor zorg en welzijn. De verzorgingsstaat zocht met andere woorden naar middelen om verantwoordelijkheden weer over te dragen naar het lokale niveau: de gemeente.

Helaas is de discussie over de ‘geest’ van deze nieuwe wet in belangrijke mate ondergesneeuwd door de praktische uitwerking ervan, waarbij alle nadruk kwam te liggen op de overdracht van de Huishoudelijke Verzorging uit de AWBZ naar de WMO. Daarmee kwam het ‘openbare aanbestedingscircuit’ op gang. Gemeenten gingen dikwijls op zoek naar de zorgaanbieder die bereid was tegen de minste kosten de binnen de gemeente benodigde Huishoudelijke Verzorging te verlenen. Met als één van de gevolgen, dat de thuiszorg enorm onder druk kwam te staan. De andere aspecten van deze wet zijn – mede daardoor – onderbelicht gebleven. Maar dat heeft gedeeltelijk ook te maken met het feit dat de eerder genoemde maatschap-

pelijke discussie over de plek van de zorg in onze samenleving eigenlijk niet echt gevoerd is. Binnen de huidige constellatie wordt er wel heel gemakkelijk van uit gegaan dat het verlenen van informele zorg tot de vanzelfsprekendheden van onze samenleving behoort, maar de vraag moet gesteld worden of dat wel zo is. Is het niet veel eerder zo dat in de afgelopen decennia de betrokkenheid van de burger bij informele zorgverlening behoorlijk ontmoedigd is? En wel in tweeërlei zin: enerzijds door te beklemtonen dat de informele zorg onprofessionele lekenzorg is en anderzijds door de burger steeds voor te houden dat een maatschappelijke carrière belangrijker is dan de informele bereidheid tot en beschikbaarheid voor zorgtaken of vrijwilligerswerk.

CONCLUSIE

De schaarsteproblematiek in de gezondheidszorg kunnen we niet oplossen door in het beleid voortdurend alleen maar te hameren op marktwerking en de keuzevrijheid van de cliënt. Integendeel, steeds duidelijker komt aan het licht dat er een belangrijke morele discussie gevoerd zal moeten worden over de plaats van de (informele) zorgverlening in onze samenleving. Die discussie moet leiden tot een veel hogere maatschappelijke waardering van informele zorgverlening. Deze waardering moet niet alleen tot uitdrukking komen in plaatselijke ‘vrijwilligers van het jaar’-verkiezingen of in de jaarlijkse ‘lintjesregen’, maar ook in overheidsbeleid dat niet eenzijdig nadruk legt op individuele keuzevrijheid en emancipatie. De inzet van mensen in vrijwilligerswerk en informele zorgverlening zal ‘beloond’ moeten worden. Niet door deze zorgverlening te professionaliseren en te betalen, maar wel door het profijt dat de samenleving van deze inzet trekt, zichtbaar te maken. Zodat politiek en burger zich er meer van bewust zijn dat informele zorgverlening en vrijwillige inzet van onschatbare waarde zijn en de samenleving veel kosten besparen, maar dat deze inzet niet ‘kosteloos’ kan worden geconsumeerd. ■

EINDNOOT

¹ Voor een goed overzicht in deze discussie, zie: Monique Kremer, *Geven en claimen*, Utrecht: Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn, 2000.

Leeglopende zeepbellen

ENIGE PERSPECTIEVEN OP
DE CRISIS EN DAARNA

DOOR WILHELM KOLKMAN

Er is veel geschreven en gepraat over de huidige economische crisis, maar dit was naar mijn indruk vooral gericht op het vinden van een schuldige, de bonussen in de financiële wereld en het redden van banken en banen. De vragen die mij als gewone burger en werknemer juist bezighouden zijn (1) of de kredietcrisis de oorzaak of juist het gevolg van een dieper onderliggend probleem is, (2) of we na de crisis weer terug naar de goede jaren ervoor kunnen of juist niet, en (3) wat deze nieuwe situatie dan kan betekenen.

Voor een eerste beantwoording van deze vragen heb ik gebruikgemaakt van drie recente publicaties: *Een gezonde krimp* door Bert Heemskerk¹ (voormalig topman van de Rabobank), *Als de dollar valt* door Willem Middelkoop² (journalist en voormalig beurscommentator van RTL Z) en *'The crash of 2008 and what it means'* door George Soros³ (Amerikaans speculant /hedge fund manager en filantroop). Ik loop deze drie eerst bij langs om vervolgens een perspectief te schetsen.

HET PERSPECTIEF VAN HEEMSKERK

Heemskerk schreef zijn goed leesbare boek naar aanleiding van de hoorzitting over de kredietcrisis in de Tweede Kamer in november 2008. Volgens hem zijn de oorzaak van de kredietcrisis de zeepbellen die we de afgelopen jaren gecreëerd hebben, bijvoorbeeld in onroerend goed, grondstoffen en aandelenprijzen in emerging markets. Banken hebben geholpen die zeepbellen te financieren, maar dat maakt hen volgens hem niet tot veroorzakers. Als aanleiding voor de crisis ziet hij de subprime-crisis in de VS. Het eerste gevolg was de credit-crunch van 2008, gevolgd door de economische krimp van nu.

Het ruim beschikbaar zijn van krediet leidde in eerste instantie tot economische groei, waarvan iedereen profiteerde. De zeepbellen ontstonden later toen krediet te overvloedig en te goedkoop beschikbaar kwam, mede als gevolg van ingrijpen van de overheid en de financiële wereld: de versoepeling van de kredietvoorwaarden (Ninja-leningen maar ook overheidsbeleid om Amerikanen met minder inkomen een hypotheek en dus eigen huis te geven), de historisch lage rente (overheidsbeleid om uit de internet-crisis en 9/11 crisis te komen) en innovatie in kredietverstrekende producten.

Versterkende factoren waren de nationale toezichthouders (die niet de instrumenten hadden om Europees of mondiaal toezicht te houden), onderschatting van risico's (door overenthousiaste

'VOLGENS MIDDELKOOP MOEST DE STEEDS GROEIENDE SCHULDENBERG EN DE ENORME GELDGROEI OP EEN GEGEVEN MOMENT TOT EEN CRISIS LEIDEN. NAAR ZIJN MENING WAS DE VRAAG NIET OF DIT ZOU GEBEUREN, MAAR ALLEEN WANNEER...'

rating-agencies en door vele anderen in de financiële wereld, gestimuleerd door een doorgeschoten bonuscultuur), en de introductie van nieuwe boekhoudregels (IFRS, fair value, etc).

HET PERSPECTIEF VAN MIDDELKOOP

Volgens Middelkoop moest de steeds groeiende schuldenberg en de enorme geldgroei op een gegeven moment tot een crisis leiden. Naar zijn mening was de vraag niet of dit zou gebeuren, maar alleen wanneer en wat de uiteindelijke aanleiding zou zijn.

De kern van Middelkoop's betoog is dat na de Tweede Wereldoorlog Amerika de wereld heeft opgezaaid met een economie gebaseerd op hun dollar, in plaats van op goud. Dus van een economie gebaseerd op de intrinsieke waarde van een schaars globaal product, gingen we naar een economie gebaseerd op vertrouwen in een papieren munt van een specifiek land. Het voordeel was dat men nu veel makkelijker geld kon genereren en dat leidde tot de eerder genoemde ongekende economische groei en welvaart. Amerika profiteerde hier zelf relatief het meeste van omdat het zijn dollars kan 'generen' voor minimale kosten, namelijk door het uitgeven van (staats)schulden of, zoals meer recentelijk, gecompliceerde financiële producten. De rest van de wereld was effectief gedwongen om dollars te blijven kopen om in deze dollareconomie mee te draaien, maar deze dollars moest men wel betalen met eigen hard verdiende locale munten, of door hun producten, zoals olie uit het Midden-Oosten of consumentenproducten uit China, voor dollars te leveren.

Middelkoop ziet de huidige kredietcrisis als één van de uitingen van dit op termijn niet duurzame economische systeem. Andere uitingen zijn volgens hem de zeepbellen in aandelen, huizenprijzen, obligaties, etc. Hij betoogt dat uiteindelijk vooral Europa en Azië voor de gevolgen op te zullen draaien, omdat het maar zeer de vraag zal zijn of deze dollarleningen met een gelijke koopkracht/wisselkoers terug betaald zullen worden.

Ir. Wilhelm Kolkman MBA (1964) is na zeventien jaar wonen /werken in verschillende buitenlandse locaties voor Shell, sinds augustus 2006 werkzaam bij Shell Global Solutions in Rijswijk.

HET PERSPECTIEF VAN SOROS

George Soros heeft met zijn hedge-fondsen miljarden op de financiële markten heeft verdiend. In dit boek probeert hij met zijn ervaring de huidige mondiale crisis te verklaren en erkenning te krijgen voor zijn reflexiviteits-theorie van financiële markten. In die zin hinkt dit boek op twee gedachten en dit maakt het minder leesbaar dan de andere twee boeken. Soros bestrijdt de gangbare opvatting onder economen dat financiële markten tenderen naar evenwicht en zich daarom altijd weer herstellen. Volgens Soros beschikt de mens tevens over manipulatieve functies waarmee hij de werkelijkheid, waaronder de economische realiteit, weet te beïnvloeden in zijn eigen voordeel. Het is deze wisselwerking tussen kennis en handelen die Soros reflexiviteit noemt en die ervoor zorgt dat er misvattingen ontstaan, waarvan sommigen uiteindelijk in economische zeepbellen resulteren. Soros legt uit hoe hij deze theorie heeft toegepast in zijn boom-bust model en hoe hij hiermee grote hoeveelheden geld heeft verdiend. Soros ziet de huidige crisis als een goed voorbeeld van een reflexief proces bestaande uit een dominante trend, de kredietexpansie, en een dominante misvatting, het vertrouwen in het zelfherstellende vermogen van markten. Soros gaf in november 2008 voor het Amerikaanse Congres toe dat hedgefonds medeverantwoordelijk waren voor de zeepbel in de financiële markten, maar naar zijn mening is het ongebreidelde, te ver gedereguleerde, vrijemarkt-kapitalisme de wortel van de crisis. In zijn boek heeft hij voornamelijk kritiek op de internationale (en vooral de Amerikaanse) toezichthouders op de financiële markten: naar zijn mening hadden zij moeten ingrijpen toen de financiële wereld doorschoot in het ontwikkelen van kredietproducten, die uiteindelijk niet meer in een gezonde verhouding tot de waarde van het onderpand bleken te staan. Hij pleit dus voor meer regulering om toekomstige crises te helpen voorkomen.

Een andere oorzaak van de financiële crisis ziet Soros in het internationaal afnemende vertrouwen in de Amerikaanse dollar als reservevaluta en de toenemende rol van opkomende economieën. De extreem lage rentetarieven in Amerika gaven ruimte voor een toenemende vraag naar (relatief goedkope) gebruiksgoederen uit landen als China en India. Deze laatste landen bouwden enorme

valutareserves op, die hen nu helpen de crisis beter door te komen, terwijl de VS nu zitten met de gevolgen: een steeds hogere importschuld en een opgeblazen en een inmiddels ingestorte huizenmarkt.

GEZAMENLIJK PERSPECTIEF

Alledrie de auteurs lijken het erover eens dat:

- De huidige kredietcrisis en de daaropvolgende economische krimp niet het probleem zijn, maar het onvermijdelijke gevolg van het leeglopen van de kredietzeepbel. De werkelijke aanleiding lijkt het (laten) ontstaan van zeepbellen.
- Deze crisis heviger lijkt dan eerdere crises, omdat deze crisis globaal is en nog versterkt wordt door het op het zelfde moment leeglopen van een aantal gerelateerde zeepbellen (aandelen, huisprijzen, innovatieve financiële producten, etc.).
- Overheden er goed aan doen de ‘banken te redden’. Omdat veel van de werkelijke pijn wordt gevoeld op microniveau (banen, huizen, pensioenen, etc.) is het ook goed dat overheden proberen deze gevolgen te verminderen.

Tot slot: volgens Middelkoop en Soros kan de crisis nog erger worden als ook andere of toekomstige zeepbellen ‘leeg zouden lopen’ (bijvoorbeeld de waarde van de dollar, volgens Middelkoop de moeder van alle zeepbellen).

PERSPECTIEF VOOR DE TOEKOMST

Naar aanleiding van deze boeken de volgende opmerkingen van mijn kant:

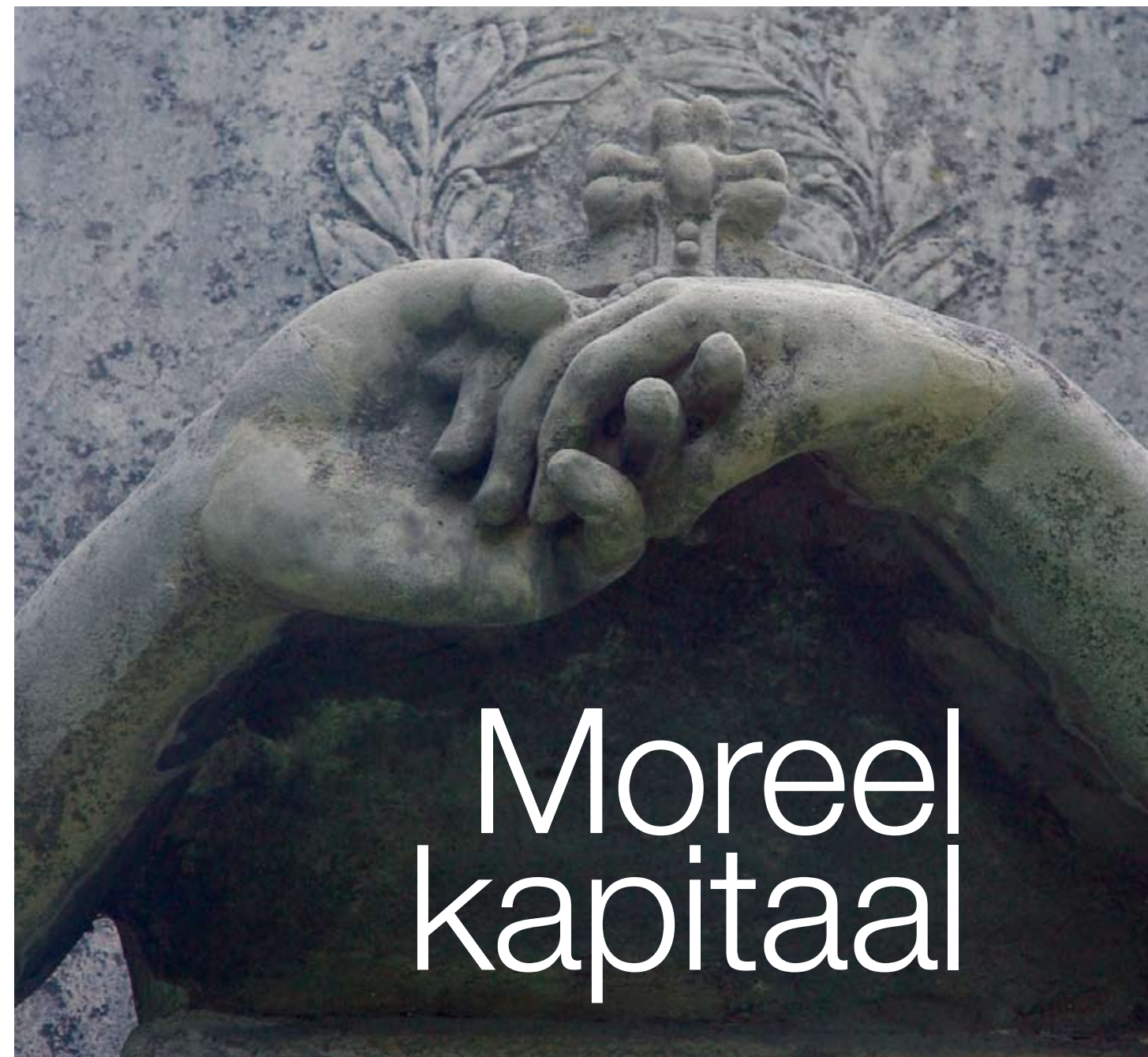
- Geen enkele overheid lijkt deze onvermijdelijke krimp helemaal te kunnen voorkomen of een terugkeer tot de ‘booming’ jaren ervoor te kunnen bewerkstelligen. Men moet dit dus ook niet suggereren of ambiëren omdat meerdere aspecten van deze periode juist niet duurzaam gebleken zijn. De verwachting is dat de komende jaren een minder uitbundige groei laten zien⁴ en dat we hier mee zullen moeten leren leven.
- Met Heemskerk ben ik het eens dat er gezonde kanten aan de krimp zitten en dat alhoewel een 5 tot 10% krimp ons ‘reset’ tot ergens tussen 2002 en 2005, dit nog steeds een zeer acceptabel welvaartsniveau is vergeleken met veel anderen in de wereld.
- Na de ‘reset’ tot 2003, hebben we dus ook nieuwe kansen om in de komende jaren onszelf,

Nederland en Europa op een andere, meer duurzame en robuuste manier, op de kaart zetten, zo hebben bijvoorbeeld door een ander beleid en toezicht de Canadese banken veel minder van de crisis te leiden gehad⁵. In die zin kan terugkijken op de crisis ons helpen, maar Heemskerk heeft een punt dat de focus dan niet alleen een ‘whodunnit’ moet zijn.

Onze werkelijke uitdaging is wat een meer duurzaam Nederland zal betekenen en hoe we dit kunnen en willen bewerkstelligen. Wat zijn dan de ‘need to have’ versus de ‘nice to have’ versus de ‘do not want or need to have this again’. Met Heemskerk ben ik eens dat de balans tussen consumentisme en rentmeesterschap anders moet en kan, en in die zin sluit zijn betoog het beste aan bij een christelijk-sociaal perspectief. Soros heeft gelijk dat minder laissez-faire economisch beleid en meer (globaal) toezicht nodig zijn. Volgens de Canadezen, kun je dit toezicht echter het beste baseren op principes in plaats van regels, want regels kun je omzeilen (en dit zal dus ook gebeuren, zelfs Soros geeft dit toe) en principes niet. Dit alles is niet iets wat we aan de banken en financiële wereld kunnen overlaten, maar zal discussie, keuzes en leiderschap vereisen binnen de hele samenleving. Het lijkt mij dat we hier zo snel mogelijk mee moeten beginnen. De genoemde boeken doen verschillende goede suggesties en ik hoop dat dit artikel daar ook een bijdrage aan kan leveren. ■

EINDNOTEN

- ¹ Bert Heemskerk, *Een gezonde krimp, De kredietcrisis en duurzaam bankieren*, Uitgeverij Balans, 2009.
- ² Willem Middelkoop, *Als de dollar valt, alles over de kredietcrisis*, Uitgeverij Nieuw Amsterdam, 2008.
- ³ George Soros, *The crash of 2008 and what it means, the new paradigm for financial markets, Public affairs* (New York), 2009.
- ⁴ Na de kredietcrisis zal er minder krediet beschikbaar zijn (er is een hoop geld verloren, banken moeten hun balansen weer op orde krijgen, toezichthouders stellen strengere eisen, er is een hoop geld geleend om de banken en de economie draaiende te houden in de crisis, etc) en tegen een hogere prijs / rente (risico-opslag, schaarste aan krediet, hogere rendementseisen bij banken, pensioenfondsen, etc.).
- ⁵ http://www.volkskrant.nl/economie/article1253989.ece/Lelijk_eendje_nu_Miss_World..

TIM VREUGDENHIL

Dit boek komt op een goed moment. Terecht zegt Kuiper dat het crisisgevoel heden ten dage weliswaar groot is, maar dat de morele dimensie ervan vaak buiten beeld blijft. Dat heeft veel te maken met de sterke invloed die het liberalisme op onze samenleving uitoefent. Het publieke domein heeft in het liberale denken als grondvorm het contract en niet een of andere voorgegeven orde waar mensen aan beantwoorden.

Dat wil niet zeggen dat er in het liberalisme geen moraal is (ook in het contractdenken zijn er rechten en plichten en een liberaal als Frits Bolkestein zocht vijftien jaar geleden al naar een ‘bezielend verband’), maar de fundering ervan is bepaald niet eenvoudig. Daarnaast is er dan nog het private domein: datgene wat mensen ‘achter de voordeur’ doen. Het wordt steeds duidelijker dat het private en het publieke niet in strikte zin gescheiden kunnen worden. De overheid bemoeit zich bijvoorbeeld weer meer met het gezin en (bij wijze van voorbeeld) het Amsterdamse college ziet mogelijkheden voor samenwerking tussen overheid en religieuze groeperingen. Je moet wel reactionair liberaal zijn om dat principieel af te keuren. Maar hoe leg je precies de verbinding tussen publiek en privaat? Daarover heeft Kuiper een visie die hij in zijn boek

ontvouwt: de verbindingskracht van de samenleving wordt sterker als er meer gebruik gemaakt wordt van het aanwezige ‘moreel kapitaal’.

DE HAMER HANTEREN

In het eerste deel van zijn boek bespreekt de schrijver hoe verbinding een probleem geworden is in de moderne samenleving. Hij haalt talrijke auteurs aan en vat helder samen. Ulrich Beck over de risico-samenleving, Samuel Huntington over de botsing der beschavingen, Martin Heidegger over moderne techniek, Anthony Giddens over globalisering. Het laat iets zien van de colleges die Kuiper in het dagelijks leven aan studenten op diverse plekken geeft. Te midden van al die bronnen probeert hij een eigen lijn te trekken waarbij ‘relaties’ een sleutelwoord is. Het is niet heel gemakkelijk om die eigen benadering in het oog te houden.

Mijns inziens ontkomt de schrijver in het eerste deel niet helemaal aan een eenzijdig negatieve weergave van de moderniteit. De meest invloedrijke moderniteitscriticus van dit moment, de Canadese denker Charles Taylor, maakt steeds duidelijk dat de ‘malaise van de moderniteit’ ook een positieve keerzijde heeft. De ‘utopische projecties’ waar Kuiper terecht op wijst hebben bijvoorbeeld ook voor allerlei zeer te waarderen gevolgen gezorgd (vooruitgang). Veel van de hedendaagse verworvenheden waren voor onze voorouders een absolute utopie. En bovendien: verbinding kan ook zomaar beknellend worden. Dat was het in het verleden soms ook. Het loslaten van allerlei banden is lang niet alleen maar

slecht. Daarover lezen we weinig. Komt het Kuiper wellicht goed uit om in het eerste deel ‘de hamer te kunnen hanteren’ (zijn eigen woorden) om des te meer noodzaak te claimen voor de vorming van moreel kapitaal?

CONTRACT OF VERBOND

Een samenleving (society) ontstaat altijd in een ingewikkeld samenspel van afzonderlijke terreinen. Kuiper wil uit de buurt blijven van gangbare contracttheorieën (‘iedereen heeft er baat bij als we samen...’). De samenleving kent volgens hem een verbondsmatige structuur. Is een verbond niet ook een soort contract? Nee, zegt Kuiper met een (sterk) beroep op nota bene Thomas Hobbes. Volgens Hobbes is het kenmerkend voor een verbond dat er altijd een derde is: God of iets wat daarop lijkt (bijvoorbeeld de staat). Waar geen vertrouwen is, sluiten mensen contracten. Is dat er wel, dan is er sprake van een verbond. Kuiper signaleert dat al bij Hobbes zelf dit niet heel goed uit elkaar te houden is: contract en verbond liggen in elkaars verlengde.

Met een beroep op de calvinistische staatsrechtgeleerde Althusius ziet hij het meest in de verbondsbenadering waarbij er inderdaad een derde is, namelijk God – ook wel het ‘transcendente perspectief’ genoemd. Kuiper gaat niet in op bezwaren tegen een dergelijk perspectief. De vraag ligt mijns inziens voor de hand waarom zoveel mensen aan dat transcendente perspectief geen enkele behoefte hebben. Naast Althusius vindt de schrijver inspiratie bij Kuyper en Dooyeweerd in zijn zoektocht naar moreel kapitaal: Daaronder verstaat hij het vermogen om op een zorgende manier bij de ander en bij de wereld te zijn. Ook hier duikt het ‘transcendente perspectief’ af en toe op. Om dit vertrouwen op te kunnen brengen, moeten we immers eerst zelf vertrouwen hebben in d(D)egene die voor ons zorgt. Daar ziet Kuiper kapitaal in, daar valt maatschappelijke winst mee te maken.

VERBINDINGSKRACHT?

In het tweede deel van het boek volgt een uitwerking hoe moreel kapitaal wordt gevormd en in het derde deel moet duidelijk worden hoe moreel kapitaal bijdraagt aan de maatschappelijke praktijk. Concrete verbinding dus. Nu is verbondenheid een woord dat in deze tijd op ieders lippen ligt. Het is de verdienste van Kuiper dat de term bij hem

inhoudelijk gevuld is: hij vindt in de christelijke traditie allerlei aspecten van verbinding en brengt die goed in beeld. Wel meen ik dat zijn probleem-bewustzijn over het geheel genomen niet diep genoeg gaat. In hoofdstuk 10 bijvoorbeeld zegt hij mooie dingen over de samenleving als verbond en de kracht van beloften die mensen elkaar kunnen doen (ideeën die niet alleen uit de bijbelse traditie komen, maar ook worden uitgedragen door een modern denker als Habermas). Hij is niet naïef en meldt dat er sterke tegenkrachten aan het werk zijn, maar hij meent op dit punt te kunnen volstaan met een oproep om het toch echt te proberen. Dat mag misschien over de hoop op verbinding gaan, verbindingskracht is wat anders. Hier had scherper geanalyseerd moeten worden. Waarom is voor zoveel tijdgenoten de christelijk-sociale denkwijze wel het laatste dat ze willen? Kuiper is ook tamelijk optimistisch en vindt een denker als MacIntyre (die stelt dat de Westerse cultuur bezig is om net zo te verdwijnen als ooit het Romeinse rijk) te somber: er is nog genoeg goede wil in de samenleving om het met elkaar te doen en daar moeten we het van hebben. Maar als dat nu eens minder het geval is dan Kuiper denkt?

MIJN TEAM

Het bovenstaande zat me dwars tijdens het lezen. Ik heb hier een boek dat naar de strekking precies datgene betoogt waar ik als christen in geloof en wat ik als predikant probeer over te brengen. Maar echt warm word ik er niet van. Hoe komt dat? Ik meen een parallel te zien in hoe het christelijk-sociale politici als Balkenende en Rouvoet niet goed lukt om hun maatschappijvisie (die zij beter op orde hebben dan hun socialistische en liberale tegenvoeters) goed uit te venten. Het is net alsof ik op de tribune zit: Balkenende, Rouvoet en Kuiper zijn spelers van ‘mijn’ team op het maatschappelijke veld. Ik heb het volste vertrouwen in de voorbereiding, maar het komt er in het heetst van de strijd niet echt uit. Af en toe kon ik bij het lezen van Kuiper een lichte ergernis niet onderdrukken: veel bijbelse noties zijn bij hem evident. Maar wat is dan de reden dat Nederland, ook onder een christelijke regering, daar zo weinig van moet hebben? Het hoofdstuk over het gezin bijvoorbeeld bevat veel zinnen met een hoog ‘troonrede-gehalte’: van pure waarheid niet zo heel erg krachtig meer, soms zelfs ronduit saai.

JEZUS CENTRAAL

Dat Kuiper een belijdend christen is, steekt hij in het boek niet onder stoelen of banken. Tegelijk is hij spaarzaam met verwijzingen naar God (vaker zoals boven geciteerd ‘het transcendente perspectief’ genoemd) en de cruciale betekenis van Jezus wordt weliswaar genoemd maar overtuigt niet. De voor mij meest inspirerende voorbeelden van eigentijds christelijk sociaal denken (ik denk onder anderen aan de Engelse ethicus Oliver O’Donovan en – trouwens ook door Kuiper aangehaalde - Miroslav Volf) kennen een duidelijker christologische inzet. De schepping, hoe belangrijk ook, blijft een multi-interpretabel kader tenzij Jezus de kwalificerende factor is. De betekenis van het leven, de dood en de opstanding van Jezus is juist ook voor de ordeningen van gezin, huwelijk, overheid van groot belang (het Nieuwe Testament en de kerkvaders bieden tal van voorbeelden). Daar zit de revolutie, het vuurwerk, de zindering. Daar had in dit boek veel meer aandacht voor moeten zijn en daar had een noodzakelijke correctie aangebracht moeten worden op (ook) Dooyeweerd en Kuyper.

OPTIMISME

Er zit tenslotte een onmiskenbaar christelijk cultuuroptimisme in dit boek, iets dat ik niet goed kan verbinden met de plaats die de zonde inneemt in de bijbelse en calvinistische benadering. De wijze waarop Kuiper spreekt over de instituties van ‘huwelijk’ en ‘kerk’ doet onvoldoende recht aan de werkelijkheid van dit moment. Naast het huwelijk bestaan andere duurzame relaties en de plaats van de kerk als instituut is ernstig gemarginaliseerd. Je mag dat natuurlijk betreuren (al zegt Kuiper dat nergens expliciet), maar je zult beter moeten betogen waarom deze ordeningen zo belangrijk zijn voor de vorming van moreel kapitaal. Kuiper meent dat er op zichzelf genoeg aan ethische bezinning wordt gedaan, maar dat het schort aan concreetheid. Zelf wil de auteur dat anders doen: het moet over alledaagse ervaringen van mensen gaan, het moet ethiek zijn die mensen helpt. Kuiper zegt het tegen het einde op diverse plekken en lijkt zo een onbestemd gevoel te hebben dat dit misschien toch niet zo is gelukt als hij zelf had gehoopt. ■

Komende winter organiseert het WI een Tafelgesprek over de hier besproken thematiek. Een uitnodiging volgt.

De markt, hebzucht en de overheid

DE ONDERNEMER EN DE KREDIETCRISIS

DOOR HERMAN TIMMERMANS

Ondernemer zijn is mooi en hard werken. Met gedrevenheid voor je product of kennis waarmee je de klanten probeert te bereiken. Met altijd kunnen omgaan met afwisselend succes, tegenslagen en onzekerheid. En met gemiddeld genomen een laag tot een modaal inkomen. Dat geven onderzoeken aan als het gaat over de inkomens in de landbouw, de winkeliers, de kleine zelfstandigen, het MKB en grote delen van de grotere ondernemingen. Het is mooi werken, het verdient, maar het is helemaal niet de vetpot die velen denken. En deze bedrijven (ik denk ca 90% van het bedrijfsleven) hebben nooit gegraaid, alleen al omdat er door hen niets te graaien viel. Maar ze ondervinden wel de gevolgen van de wat nu heet: kredietcrisis.

Ik begin hiermee omdat het er soms op lijkt alsof de hele 'markt' de oorzaak is van de crisis. Niets is minder waar. Wel is in delen van het bedrijfsleven en vooral in de financiële sector en in de top van zeer grote bedrijven ruimte ontstaan om de hebzucht, die in ieder van ons aanwezig is, te botvieren.

HYPOTHEEKCRISIS EN KREDIETCRISIS

In de hectiek van deze crisis is het uiterst moeilijk om de oorzaak aan te wijzen. Maar over een paar hoofdoorzaken bestaat wel consensus. Een daarvan is dat de crisis begon als hypotheekcrisis in de VS, mede als gevolg van het feit dat de overheid daar eiste dat banken een bepaald deel van hun hypotheeken om sociale motieven verstrekten aan burgers die rente en aflossing eigenlijk niet konden afbetalen terwijl ook de onderliggende vastgoedwaarde te laag was. En de banken gaven graag kredieten omdat daarmee hun omzet steeg en de winst op korte termijn, goed voor de bonussen. Vervolgens trachtten de banken en hypotheekverstrekkers als Freddy Mac en Fanny Mae hun risico te minimaliseren door pakketten overgewaardeerde hypotheeken in moeilijke constructies aan collega-banken te verkopen. Alles ging goed doordat door een grotere vraag de waarde van het vastgoed toenam, maar bij daling van de prijzen ontstonden de problemen: mensen konden de hypotheek niet afbetalen: er is een hypotheekcrisis.

Vervolgens ontstaat de kredietcrisis. Het vertrouwen tussen banken ebde weg, de interbancaire transacties kwamen tot stilstand en de banken met naar verhouding weinig liquide middelen kwamen in geldnood toen de rekeninghouders hun tegoden uit veiligheid van de bank wilden halen. Het hele financieel systeem dreigde tot stilstand te komen. De grote crisis uit 1929 werd in de beeldvorming opnieuw werkelijkheid. Vandaar dat terecht overheden hun verantwoordelijkheden namen en bijsprongen. Want het ging om het herstellen van vertrouwen tussen de banken en van de burgers in het financiële systeem.

En terwijl in die situatie van banken kon worden verwacht dat zij juist wat soepeler krediet gaven aan de bedrijven en de consument om de vraag te stimuleren, verhoogden zij de voorwaarden voor de kredietverlening omdat de overheid eiste dat hun solvabiliteit moest verbeteren. Dat werkt dus tegengesteld.

IEDER IS HEBZUCHTIG

Hebzucht en materialisme zijn de grondmotieven voor deze crisis. Bijna ieder mens is hebzuchtig en wil graag meer. Ook in het bedrijfsleven. En als er mogelijkheden voor zijn zal die hebzucht ook toeslaan. Dat is wel gebleken.

Tijdens de crisis kwamen feiten aan het licht van het grote graaien van delen van de financiële sector: vooral de zakenbankiers. In het boek *De Prooi* van auteur Smit over de ABNAMRO wordt daarover uitvoerig geschreven. Vooral met opties en bonussen werd ingezet op korte termijnsucces. Daarbij speelt dat de eis op het openbaar maken van de topsalarissen van het bedrijfsleven, afgedwongen door de overheid onder druk van de vakbonden, niet tot verlaging, maar tot een verhoging van de topbeloningen heeft geleid. Meer ontluisend is het boek omdat het topmanagement van ABNAMRO maar niet in staat was een strategisch eenduidig beleid te voeren en gedreven werd door een mengeling van arrogantie en angst. Als ABNAMRO niet een andere partij zou overnemen dan werd zij, zo was de angst, door anderen overgenomen. Dat denken is nog steeds vrij algemeen aanwezig. In de energiesector (100% overheid) is schaalvergroting precies de motivatie voor de verkoop van het bedrijf.

ONTHUTSEND?

Men noemt de inhoud van het boek *De Prooi* wel 'onthutsend'. Dat valt mee. Ieder die de kranten leest, wist wat er aan de hand was. Maar in tijden dat de economische groei en de bedrijfswinsten hoog zijn, en de overheid ook van die sector dankbaar de vennootschapsbelasting incasseert, is er niet zo veel kritiek. Die kwam vooral op het moment dat veel ballonnetjes, ook van de kleine investeerder, werden lekgeprikt en ieder op eigen niveau niet meer kon meeprofiten of meegraaien. Dan worden zondebokken gezocht. De schrijver van het boek over de ABNAMRO is terecht zeer kritisch over het graaien van delen van de banksector, maar zegt in een interview in *NRC*: "ik doe niet mee aan die discussies over hebzucht van bankiers. Iedereen is hebzuchtig."

SAMENVATTING

- De meeste bedrijven graaien niet
- Wel kan het bedrijfsleven maatregelen nemen
- Maar dat geldt evenzeer voor de overheid

‘90% VAN HET BEDRIJFSLEVEN HEEFT NOOIT GEGRAAIJD, ALLEEN AL OMDAT ER DOOR HEN NIETS TE GRAAIEN VIEL. MAAR ZE ONDERVINDEN WEL DE GEVOLGEN VAN DE KREDIETCRISIS’

Het effect is dat de bancaire sector een forse imagoschade heeft opgelopen en dat de financiële sector als geheel weer met beide voeten op de grond staat: Het zijn gewoon risicomijdende geldverstrekkers, maar geen ondernemers. Maar hun rol in het geheel van de crisis is groot en daar ondervinden andere, op zich gezonde bedrijven, de wrange vruchten van.

HOE MOET HEBZUCHT WORDEN AANGEPAKT?

Hebzucht is iets wat in deze wereld aanwezig zal blijven. Maar in het algemeen gesproken kunnen we trachten elk in eigen verantwoordelijkheid de ruimte voor negatieve effecten van hebzucht te verminderen. Elk in eigen omstandigheden, omdat het bedrijfsleven niet zit te wachten op nog meer regels van de overheid (ik kom daar nog op terug) en omdat we concurrentie en persoonlijke verantwoordelijkheid moeten koesteren. Welke maatregelen zou het bedrijfsleven kunnen nemen?

- Het ter discussie stellen van de veronderstelling die wijdverspreid is dat je alleen kunt overleven als je een mondiale grote speler bent (bijvoorbeeld in de top 20 in je sector zit). Het gaat namelijk niet primair om omzet, maar vooral om innovativiteit en rendement.
- De rol van de commissarissen veranderen; vooral hun onafhankelijkheid ten opzichte van de directie vergroten. Ik denk dat we naar een ander type commissaris toegaan. Een persoon met misschien minder commissariaten, en dus meer tijd om zich echt in de onderneming te verdiepen. Iemand ook die in de taakomschrijving ‘controle op de directie’ invulling geeft.
- Voor de directies, indien bonussen worden gegeven, ook een afspraak over een persoonlijke malus bij het niet halen van de resultaten. En bij niet-presteren, geen gouden handdruk. Let wel, dit probleem doet zich in heviger mate voor in de non-profitsector. Daar geniet de manager de bescherming van een ambtenaar en de bonus van een commercieel bedrijf. Dat is teveel van het goede.

Herman Timmermans is werkzaam bij het advies en ingenieursbureau DHV. Ondermeer was hij van 1998-2007 voorzitter van Christennetwerk GMV en van 1983-1990 directeur van de Groen van Prinsterer Stichting.

- Accepteren dat een directeur naar het buitenland vertrekt. Dat was een van de argumenten uit het verleden: als we geen hoge salarissen bieden, vertrekken directeuren naar het buitenland. Mijn voorstel is dat dan te laten gebeuren. Ik denk dat het erg meevalt met de uitstroom.
- Misschien een vermindering van de uitwassen van een managerscultuur, waarbij de gedachte bestaat dat een manager overal kan worden ingezet, geen verstand hoeft te hebben van de inhoud en niet te lang op één plek moet zitten. Misschien gaan we wat terug naar de bedrijfsleider met hart voor het product en de mensen waarmee hij langer samenwerkt.
- Meer aandacht voor de beperkingen van de onderneming en daar ook genoeg mee nemen. Dan maar niet die overname of dat extra vreemd vermogen (en dito afhankelijkheid van banken).

DE OVERHEID ALS (SLECHT) VOORBEELD

De economische crisis kent geen eenduidige veroorzaker. Het is niet alleen een deel van het bedrijfsleven, ook de overheid stond actief aan de wieg van een aantal van de oorzaken, zoals het openbaar maken van de salarissen. Die maatregel heeft juist ruimte voor het uitoefenen van de hebzucht bevorderd. De verkoop van de energiesector is daar een voorbeeld van. Juist de overheden kregen dollartekens. Ook wil ik het aspect van jarenlange begrotingstekorten, het opgebruiken van de aardgasbaten en het oplopen van de staatsschuld noemen. Het is gewoon boven je stand leven. Als de overheid tekorten heeft en niet gewoon keuzes durft te maken (het kan wel, maar er is geen wil) waarom dan wel de burger? En de gouden handdrukken bij de overheid? En hun salarisstijging zonder dat er een arbeidsproductiviteitsstijging tegenover stond? En de invloed van de bureaucratie? Het zal mij verbazen als de doelstellingen van de administratieve lastenverlichting worden gehaald. Het bedrijfsleven ervaart de overheid zoals die in de praktijk is, terwijl de politiek graag beoordeeld wil worden op de goede bedoelingen en de plannen. Dat zijn twee verschillende werelden. Terecht heeft de overheid geplande investeringen naar voren gehaald. Daarmee blijven bedrijven aan het werk. Wat echter niet gebeurde is dat de overheid anticipeerde op een drastisch teruglopen van de belastinginkomsten door op de niet-langjarige investeringen, de bestedingen fors te bezuinigen.

AANBEVELINGEN VOOR HET KABINET

Dit kabinet doet er goed aan om:

- Vertrouwen uit te stralen en in de communicatie de crisis niet groter te maken dat zij is. Want omdat economie voor een groot deel psychologie is, is een te negatieve toonzetting contraproductief.
- Terughoudend te zijn, ook omdat het overheidsbeleid vaak juist het tegenovergestelde effect heeft van de bedoelingen, zie de bovengenoemde effecten van de openbaarmaking van de inkomens. En omdat de overheid precies hetzelfde doet als ze het bedrijfsleven verwijt, bijvoorbeeld rond de schaalvergroting in de energiesector en de verkoop van bezittingen.
- Een aantal maatregelen uit het verleden, zoals de openbaarmaking van de inkomens en de solvabiliteitseis aan de banken, te heroverwegen.
- De staatsschuld en het overheidstekort (ongeacht andere landen) laag te houden en in termijnen terug te brengen. Om de samenleving het signaal te geven dat ook de overheid kiest voor matiging, duurzaamheid en het tegengaan van verspilling.
- Investeringen in bijvoorbeeld woningbouw, infrastructuur en onderhoud naar voren te halen. Er kan zo ook een beleidswijziging optreden door de aardgasbaten geheel te gaan besteden aan fondsvorming voor duurzame kapitaalsinvesteringen.
- De enorme verspilling door bureaucratie en niet effectief beleid tegen te gaan. Dat levert miljarden per jaar op. Op een bedrag van 230 miljard aan uitgaven in de begroting moet moeiteloos 7 a 10% bezuinigd kunnen worden. Maar dat is moeilijk uitvoerbaar voor mensen die zelf niet anders gewend zijn dat van overheidsbijdragen en subsidies te leven. Maar laten we die uitdaging aangaan. Dat levert de komende jaren belastingvoordeel op voor ondernemers die nu op of net boven het bestaansminimum zitten. Dat maakt het mogelijk voor ondernemingen om financiële middelen te reserveren voor onzekere tijden of die te kunnen aanwenden voor innovatie (en zo minder afhankelijk van financiële instellingen te worden). En voor de burgers die dan zelf meer keuzes kunnen maken voor onder meer onderwijs en gezondheid. Het levert ook een efficiëntere en transparantere overheid op.

- De uitweg uit de problemen van de overheidsfinanciën niet te zoeken in belastingverhoging. Dat is niet nodig en het verzwakt de samenleving. Laten we het in elk geval niet zoeken bij de bedrijven die geen schuld aan de crisis hebben maar er wel de dupe van zijn. ■

EEN ONDERNEMER OVER DE CRISIS

De huidige crisis kwam onverwacht en nam wereldwijde proporties aan. Het angstbeeld van deze crisis is de Grote Depressie die begon bij de beurskrach in 1929. Miljoenen werklozen, verarmde burgers en samenlevingen op drift waren het gevolg. Niemand kan op dit moment zeggen of de bodem van de crisis is bereikt, sommige tekenen wijzen daar wel op en dan is er uiteraard de hoop dat het weer wat beter wordt, dat de grote werkloosheid en de deflatie uitblijven.

Economen spreken elkaar tegen, beursanalisten laten het afweten. En waar zijn de oplossingen van de bankiers en de zakenbanken die de afgelopen 10 jaar furore maakten? En die mede deze crisis veroorzaakten?

In zo'n crisis kijkt ieder ook naar de overheid. Als instantie met de mogelijkheid om te trachten negatieve effecten van de crisis te dempen. En als het kan mee te werken aan herstel.

Dit artikel is geschreven vanuit het besef dat overheid en bedrijfsleven soms zeer snel keuzes moeten maken op basis van onvolledige informatie. Toch worden een aantal kanttekeningen geplaatst vanuit de optiek van een ‘gemiddelde’ ondernemer/onderneming. Hoeveel van deze ondernemingen worden de dupe van een crisis waar ze part nog deel aan hebben? De overheid, die al diep ingrijpt in samenleving en markt, neemt nu maatregelen die het basisniveau van vertrouwen in het systeem pogen veilig te stellen. Dat is terecht. Maar ze steekt zich ook diep in de schulden om eigendom in banken te verwerven en leningen/garanties aan banken te verstrekken. De overheid grijpt nu dus nog dieper in. Het is de vraag of die steun goed gericht is en of het verwachte effect ook wordt bereikt. In elk geval is de steun vooral gegaan naar die banken die een actieve rol speelden in het ontstaan van de crisis. Het is zeer de vraag of al dat geld terug komt. En wie gaat die tekorten betalen?

Het nieuwe politieke seizoen van het WI

Het Wetenschappelijk Instituut kan ook in het nieuwe politieke seizoen weer van zich laten horen, dankzij de steun van onze donateurs. Bedankt! In het kort wat u onder andere van ons mag verwachten.

ISLAMPUBLICATIE

In het voorjaar organiseerde het Wetenschappelijk Instituut een drukbezocht congres over de islam. Aan het begin van de zomer was er daarnaast

een serie debatten in de grote steden tijdens de Islamtour van WI-directeur Gert-Jan Segers. Dit najaar komt Segers met zijn boek *Voorwaarden voor vrede*. Houdt u wi.christenunie.nl in de gaten voor meer informatie.

ABORTUS

Medisch-ethische kwesties blijven de volle aandacht van de ChristenUnie houden. Het Wetenschappelijk Instituut komt in november met een nieuwe publicatie over abortus. Daarin wordt de huidige situatie geanalyseerd en worden nieuwe inzichten onder de loep genomen.

Talent gezocht

Een jaar lang in gesprek met en over denkers uit de ChristenUnie-traditie. Solliciteer ook!

wi.christenunie.nl/fellows

Column

Christelijk creatief

DOOR TIM VREUGDENHIL, THEOLOOG EN PREDIKANT VAN STADSHARTKERK AMSTELVEEN

De Amerikaan Richard Florida is de uitvinder van de term 'creatieve klasse'. Daartoe behoort iedereen die zich voor zijn of haar werk met het scheppen van dingen bezighoudt. Ook als je kunt discussiëren over hoe breed je 'scheppend bezig zijn' kunt opvatten, is Florida's punt duidelijk: de creatieve klasse is een substantieel deel van de beroepsbevolking geworden. Florida heeft met zijn inzichten veel invloed op beleidsmakers. Elke grote stad heeft belangstelling om de creatieve klasse aan zich te binden, alleen al vanuit economisch belang.

MEGAREGIO'S

Het meest recente boek van Florida (*Who's your City*) gaat over een eenvoudige vraag: waarom wonen mensen waar ze wonen? Aan de hand van de antwoorden op die vraag ontstaat een perspectief op de 21ste eeuwse wereld. Leefde lange tijd een meerderheid van de bevolking van geboorte tot dood op dezelfde plek, vandaag is het voor veel mensen mogelijk om een woonplaats te kiezen. Wat meteen opvalt in de statistieken is de enorme klontering die dat met zich meebrengt in stedelijke gebieden. In plaats van 'megasteden' denkt Florida in termen van 'megaregio's'. Vanuit zijn globale (en deels natuurlijk ook Amerikaanse) perspectief is het bijvoorbeeld mogelijk om Nederland, België en het Duitse Ruhrgebied als één megaregio te beschouwen. Bijna 60 miljoen mensen vormen hier gezamenlijk de grootste economie van Europa en de vierde ter wereld. Florida ontwikkelt een theorie over hoe stedelijke gebieden allemaal hun eigen karakter hebben met hun eigen voor- en nadelen. Hij moedigt de creatieve klasse – als toch veelal kosmopolitisch ingestelde mensen – aan: denk goed na over waar jij je in jouw omstandigheden het beste kunt vestigen. Die theorie brengt hij vervolgens ook weer terug naar 'gewone mensen'. Het loont voor iedereen de moeite om zich geregeld af te vragen: hoe komt het dat ik hier woon, wat vind ik daar prettig aan en wat niet en wat zou het met me doen als ik zou verkassen?

DE STAD VAN GOD

Florida verkondigt niet een nieuwe leer, maar wil een concept bieden van hoe de dingen in een 'global world' nu eenmaal werken. Het is niet het hele verhaal, maar het gaat over heel belangrijke ontwikkelingen. Florida's werk kan een stimulans zijn om allerlei terreinen nieuw te doordenken op een schaal van 'meer dan Nederland alleen'. Wat betekent het feit dat Nederland (ook) deel uitmaakt van een megaregio voor de natiestaat, voor politieke structuren, voor onze identiteit? Helpt het om beter te begrijpen waarom zoveel mensen zich vandaag ontworteld voelen en waarom nieuwkomers zich vaak snel aan kunnen passen? Kunnen belangrijke thema's als de arbeids- en de woningmarkt nog nationaal geregeld worden als de economie steeds meer over landsgrenzen heengaat?

Christenen kunnen misschien meer ontspannen over deze vragen nadenken dan anderen. Zij geloven niet in Nederland als paradijs of koninkrijk van God – ook als zij best (een beetje) trots mogen zijn op hun land. Zij hebben hier geen blijvende (mega)stad. Zij relativiseren alle bestaande structuren, de oude zowel als de nieuwe. Zij interesseren zich ondertussen zeer voor wereldwijde ontwikkelingen. Zij weten immers dat God zich niet alleen met individuele mensen bezighoudt maar ook met de volken en de naties. Christelijke politiek is altijd sterk geweest op de momenten dat aardse ontwikkelingen in het perspectief werden verstaan dat Augustinus 'de stad van God' zou noemen. Florida levert cijfers en feiten die aansporen tot politieke en theologische bezinning. Werk aan de winkel voor de christelijke creatieve klasse.

DOOR WILLEM BOERMA

In mijn eerste artikel over de Amerikaanse theoloog Reinhold Niebuhr (*Denkwijzer* 9: 2, 14-17) ben ik met name ingegaan op het neerzetten van enkele belangrijke gedachten van Niebuhr over politiek, macht en moraal. In dit artikel stip ik enkele zaken uit het gedachtengoed van Niebuhr aan die mijns inziens van belang kunnen zijn voor de ChristenUnie. Ik ga hierbij in op een drietal punten: in de eerste plaats de machtsbalans als morele waarde, vervolgens Niebuhrs mensvisie en tenslotte maak ik enkele opmerkingen betreffende zijn verdediging van de democratie.

MACHTSBALANS ALS MORELE WAARDE

In het eerste artikel over Niebuhr heb ik aangegeven dat hij het tot stand brengen van een machtsbalans als belangrijkste taak van de overheid ziet. Een balans tussen de verschillende soorten macht is een voorwaarde om tot een vorm van sociale rechtvaardigheid te komen. Het creëren van 'machtsbalans' klinkt wellicht niet erg inspirerend. Het begrip 'machtsbalans' roept associaties op met berekenend, compromis, 'realpolitiek', morele neutraliteit; toch is het begrip 'machtsbalans' voor Niebuhr wel degelijk een morele waarde an sich.

Niebuhr onderscheidt echter sterk tussen kerk en staat. Waar het in de kerk vanzelfsprekend en bijna logisch noodzakelijk is dat er orthodoxe en fundamentalistische (absolute) opvattingen bestaan, daar is dat, volgens Niebuhr, in het publieke domein een groot kwaad. Fundamentalisme, of dat nu religieus of ideologisch geïnspireerd is, heeft in de geschiedenis veel kwaad gedaan. Niebuhr refereert hierbij onder meer aan de kruistochten en het communisme, maar ook het 'fundamentalisme' van het Rationalisme is in deze categorie te plaatsen. Binnen een publiek domein waar zulke uiteenlopende machten een rol spelen is het een morele prestatie van formaat om een evenwicht van de machten te creëren en in stand te houden. Een machtsbalans of 'orde' is dus in zichzelf al een waardevol begrip omdat het de macht van de door de zonde beheerste maat-

schappelijke werkelijkheid in toom houdt. Een hoger doel (een hoge vorm van rechtvaardigheid, een juiste verhouding tussen God en mensen en tussen mensen onderling) is niet haalbaar en kan een gevaar vormen indien dit wordt nagestreefd door fundamentalisten van welk karakter dan ook. De nadruk die Niebuhr legt op 'macht' als allesbepalende factor in het publieke domein is een belangrijke waarschuwing tegen het maakbaarheidsdenken en ook tegen diegenen die de geschiedenis zien als een lineair proces waarbij door de overheersende positie van de ratio een steeds vreedzamere werkelijkheid zal ontstaan. Handelingen van

Pessimistisch optimisme

NIEBUHR EN DE CHRISTENUNIE

mensen, of het nu gaat om politici, 'gewone burgers' of bestuurders, worden vaak bepaald door irrationele overwegingen. Macht, eerzucht en rijkdom spelen vaak een veel grotere rol dan rationele overwegingen. Dit onderschatten door uit te gaan van een 'politiek van goede bedoelingen'¹ is een ontkenning van de belangrijkste drijfveren van zondige mensen in een gebroken werkelijkheid. Voor een partij als de ChristenUnie en haar achterban is het belangrijk om de machtsbalans als morele waarde te gaan zien en te waarderen. De politieke en sociale werkelijkheid wordt immers voor een belangrijk deel bepaald door macht. Interessant voorbeeld in dit verband is het

debat rond de embryoselectie (2008): je zou kunnen stellen dat de politieke leiding van de ChristenUnie handelde volgens de Niebuhriaanse waardering van de machtsbalans, terwijl de achterban de morele waarde van die machtsbalans niet erkende of onderkende.

Tenslotte, voor het huidige kabinet, en dus ook voor de ChristenUnie, is deze expliciete erkenning van de morele waarde van de machtsbalans van belang, juist omdat ze door oppositie er wel van beschuldigd wordt 'buiten de werkelijkheid' te staan (zie bijvoorbeeld de 100-dagen tour bij de start van dit

kabinet). Dit laat overigens onverlet dat het huidige kabinet wél (expliciet) aandacht heeft voor mens als relationeel en religieus wezen. Ik bedoel met religieus hier de overtuiging dat de mens intrinsiek behoefte heeft aan een transcendent idee.

MENSVISIE: PESSIMISTISCH OPTIMISME

In een tijd waarin de menselijke waardigheid onderhevig lijkt aan erosie is het goed om stil te staan bij de gedachten van Niebuhr op dit punt. Juist voor een partij als de ChristenUnie is het van belang om tegenwicht te bieden aan de manier waarop velen spreken over het wezen van de mens. Aan de ene kant van het spectrum spreekt men over de mens als een autonoom, rationeel individu dat het principiële recht heeft om over zichzelf te beschikken (vgl. D66), aan de andere kant bestaat er een beeld van de mens als gedreven door primaire behoeften, gericht op zichzelf en de bekende omgeving, met een afkeer, of in ieder geval een wantrouwen, richting alles dat anders is (vgl. PVV). Niebuhr’s opvatting van de mens als ‘creature of time and creator of history in time’² biedt een volledig ander perspectief. De erkenning van de mens

BELANGRIJKE WERKEN VAN EN OVER NIEBUHR
(1932/47) *Moral man and immoral society*; (1941) *The nature and destiny of man. A christian interpretation. Vol. I: Human nature*; (1943) *The nature and destiny of man. A christian interpretation. Vol. II: Human destiny*; (1945) *The children of light and the children of darkness*; (1949) *Faith and history*; (1955) *The Self and the dramas of history*

Als introductie op Niebuhr is George Mac Afee Brown ed. (1986), *The essential Reinhold Niebuhr. Selected essays and addresses* aan te raden. Over de invloed van Niebuhr op de leer van de Internationale Betrekkingen zijn meerdere werken geschreven. Robert Lovin’s artikel uit 2003, ‘Reinhold Niebuhr in contemporary scholarship. A review essay’, in: *Journal of Religious Ethics* 31:3, 489-505; William R. Stevenson’s boek uit 1987. *Christian Love and just war. Moral paradox and political life in St. Augustine and his modern interpreters*, Macon; Mercer University Press en Alisdair Murray’s Reconstructing Realism. *Between power politics and cosmopolitan ethics* zijn bijzonder instructief in dit verband.

als wezen dat geschapen is, is fundamenteel voor een juiste waardering van de menselijke waardigheid. De mens is kroon op de schepping maar is niet de schepper van zichzelf. Hij heeft zich te verhouden tot zijn Oorsprong en die ligt buiten hemzelf; dit maakt nederig, dit geeft een juiste verhouding weer. Naast dit geschapen zijn is van belang de erkenning dat de mens zondig is. Deze twee zaken geven de belangrijkste beperking van de mens aan en waken voor hoogmoed, trots en ongefundeerde autonomie. Onjuist spreken over de menselijke waardigheid verwordt tot onrealistische zelfoverschatting en een ontkenning van de Oorsprong. Naast het benadrukken van deze beperkingen, geeft Niebuhr in één adem hoog op van de mens: ‘creator of history in time’. De totale mens is middels zijn door God gegeven talenten tot veel in staat. Naast de rede zijn interdependentie, kennis van talen en culturen en de wetenschappen bijvoorbeeld wel degelijk in staat om de zondige impulsen van mensen in te dammen of te beperken. Niebuhr ziet hiervoor zelfs mogelijkheden op het niveau van interstatelijke betrekkingen. Individuen en staten zijn soms in staat hun eigen belang te ontstijgen. Mensen zijn in staat om het ‘andere’ te waarderen. Menselijke waardigheid bestaat in de principiële waardering van de dialoog, van vergeving, van de bereidheid om de ander (en de Ander) open tegemoet te treden. In een tijd waarin dit aspect ondersneeuwt in een simplistische visie op mens en wereld is het voor de ChristenUnie van belang om deze beide aspecten van Niebuhr’s gedachtengang op dit punt volop in het debat te brengen.

VERDEDIGING VAN DE DEMOCRATIE

Voorgaande alinea’s vormen de basis voor Niebuhr’s verdediging van de democratie als politiek systeem.³ Uit de inleiding blijkt deze basis al heel duidelijk: “de zin van de mens voor gerechtigheid maakt de democratie mogelijk; de neiging van de mens tot onrecht maakt haar noodzakelijk.”⁴ Niebuhr sluit zich in dit werk aan bij het streven naar een op democratie gebaseerde wereldgemeenschap. Tegelijk bekritiseert hij fel de gangbare rechtvaardigingsgronden die aan dit streven ten grondslag liggen. Organisaties als de Verenigde Naties en haar voorganger de Volkenbond, moeten het regelmatig ontgelden: ze zijn volgens Niebuhr gebaseerd op de aanname dat er überhaupt al sprake is van een wereldgemeenschap en op de aanname dat intra-

en interstatelijke betrekkingen middels volkenrecht en toenemende interdependentie vreedzamer zullen worden. Tegelijkertijd keert hij zich, minstens even fel, tegen nationalistische tendensen vanuit met name de Realistische school binnen de Internationale Betrekkingen.⁵

Niebuhr ziet in de democratie (de Amerikaanse invulling hiervan) weerspiegeld de morele ambivalentie die eigen is en hoort te zijn aan deze werkelijkheid. Zowel morele en religieuze utopisten als realisten⁶ ontkennen deze - vanwege de menselijke constitutie noodzakelijke - ambivalentie. Ook hier ligt een taak voor de ChristenUnie om de waarde van de democratie voortdurend onder de aandacht te blijven brengen als systeem dat het beste past bij de onvermijdelijke morele ambivalentie. De democratie en de democratische rechtsstaat bieden door de ‘checks and balances’ een duidelijke rem op machtsconcentratie en verabsolutering van macht. Tegelijk biedt het veel mogelijkheden om morele argumenten een volwaardige plaats in het debat te geven, om de discussie over de (in)richting van de maatschappij te voeren vanuit ideologische of religieuze overtuigingen; en om op die manier uitdrukking te geven aan het streven naar rechtvaardigheid dat inherent is aan óók de zondige menselijke geest. Voor religieus geïnspireerde partijen (bijvoorbeeld de ChristenUnie) en sterk ideologisch geïnspireerde partijen (bijvoorbeeld SP) is het van belang om het kader en de doelstelling van een politiek-maatschappelijke ordening voor ogen te houden. Hierbij past geen verabsolutering van de eigen ideologie of religie; om met Elstain te spreken, er blijft een onderscheid nodig tussen ‘sin and crime’.⁷ Dát een verdediging nodig is blijkt duidelijk uit de aanvallen op de democratie vanuit zowel het rechtse als het liberale spectrum van de politiek. Het verdedigen van de democratie en het streven naar geweldloze verspreiding van democratische waarden naar een ‘wereldgemeenschap’ vormen een belangrijk onderdeel van christelijke politiek. Bij dit laatste punt past enige bescheidenheid en realiteitszin. Messianisme in internationale relaties is uitermate ongeschikt als uitgangspunt. Niebuhr heeft dit zo verwoord: “de wereldgemeenschap (..) is de laatste mogelijkheid en onmogelijkheid waarvoor het mensdom zich ziet gesteld. De taak haar te bereiken moet worden gezien uit het oogpunt van een geloof, dat het fragmentarisch en gebroken

karakter van alle historische handelingen beseft, maar desondanks vertrouwen heeft in de zin dezer verrichtingen, omdat het weet, dat hun voleinding in de handen ligt van een Goddelijke Macht, wier vermogen groter is dan dat der mensen en wier duldende liefde het bederf in alle menselijk werk kan overwinnen zonder de betekenis van ons streven teniet te doen.”⁸

CONCLUSIE

Niebuhr benadrukt het belang van een heldere visie op mens en wereld(geschiedenis) als cruciaal voor een rechtvaardig en effectief optreden van ‘de politiek’. Het verdedigen van de menselijke waardigheid en de daaruit voortvloeiende (politieke) handelingen is ook in de huidige tijd noodzakelijk. Principiële waardering van de democratie en de verdediging daarvan is bij uitstek een taak voor een christelijke politieke partij. Kortom, Niebuhr’s ‘pessimistisch optimisme’ is voor de ChristenUnie uitermate bruikbaar als leidraad voor haar optreden in Raden, Staten, Staten-Generaal en Europees Parlement. ■

Drs. Willem Boerma werkt als statenadviseur bij de statengriffie van Provinciale Staten van Flevoland. Daarnaast werkt hij aan een proefschrift over de Augustinusreceptie bij Niebuhr en Elstain.

EINDNOTEN

¹ Terminologie afkomstig van filosoof Hans Achterhuis
² Reinhold Niebuhr (1949) *Faith and history*, 55
³ Niebuhr geeft zijn werk *Children of light and children of darkness* uit 1947 (vertaald door G. van Overbeek (1948) *De kinderen des lichts en de kinderen der duisternis*, Amsterdam; Ten Have) als ondertitel mee (in de vertaling van Van Overbeek) ‘een pleidooi voor de democratie en een critiek op haar traditionele rechtvaardiging’
⁴ Niebuhr, *kinderen des lichts*, 6
⁵ Zowel Idealisten als Realisten baseren zich, volgens Niebuhr, op een niet-realistische mens- en wereldvisie. Dit leidt in het geval van de Idealisten tot een gevaarlijke utopie, in het geval van de Realisten tot een oorlog van iedereen tegen iedereen.
⁶ Ik doel hier op de realistische school binnen de wetenschap van de Internationale Betrekkingen. Deze realistische school is gestoeld op het gedachtengoed van onder anderen Hobbes en Machiavelli.
⁷ Jean Bethke Elstain, (2003) *Just war against terror. The burden of American power in a violent world.*,New York; Basic Books, 41
⁸ ibid., 160

Veendam als wenkend perspectief?

OVER DE 'LANGE LEEGTE' IN DE POLITIEK

DOOR ARNOLD POELMAN

Wie wel eens de wedstrijdverslagen in de Jupiler league volgt (voorheen de Eerste Divisie) zal op zijn tijd geconfronteerd worden met die merkwaardige naam van het stadion van Veendam: de Lange Leegte. Het moet geen pretje zijn om daar te voetballen, de naam alleen al doet de bezoekers in een acute depressie belanden. Veendam moet thuis wel onverslaanbaar zijn.

De titel van het boek van Hans Blokland (niet de voormalige europarlementariër) roept hetzelfde beeld van grauwhed en somberheid op. Maar dan als het gaat over de politiek. Het boek is geschreven door een politicoloog en heeft dan ook een politicologische invalshoek met de soms abstracte terminologie die er kennelijk bij hoort. Het is eigenlijk een bundel essays over diverse onderwerpen waarbij de rode draad de veronderstelde onmacht van de politiek is. De fut is eruit, zo lijkt Blokland

ons toe te willen roepen. De ideologische veren zijn afgeschud, het bedrijven van politiek is een zieloze bezigheid geworden waarbij het niet uitmaakt wie er aan de macht is. "De politiek en het publieke debat kenmerken zich steeds meer door leegte en een dodelijke vermoeidheid, ook wanneer het gaat over verkiezingen, het deelnemen aan oorlogen, het verzelfstandigen van de overheid of het begrijpen en rechtvaardigen van de fundamenteën van de eigen beschaving". (p.11) In deze zin komen alle hoofdstukken van het boek aan de orde, maar het voert te ver alles te bespreken.

DIEET RITA VERDONK

Het meest deprimerend is wel de samenvatting van Blokland van de verkiezingscampagne van 2006. En ik kan me er ook grotendeels in herkennen. De verkiezingscampagne werd in toenemende mate een 'horse race' die eigenlijk de stijl van de Paarse kabinetten voortzetten. Grote thema's ontbreken of werden al snel vanuit een Calimero-houding onder tafel gemoffeld. En verder vulden de minuten zich met politici in geinige programma's, twitterend en internettend met hun achterban. Voorts werden we geïnformeerd over het dieet waarmee Rita Verdonk maar liefst 14 kilo wist af te vallen. Sommige politici waren zelfs niet te beroerd te verschijnen in programma's waar de programmamakers erin slagen ze in posities te brengen die niet anders kunnen worden gekwalificeerd als vernederend. De kloof met de kiezer dient immers te worden gedicht.

WE ZIJN ER INGELUISD

In de drie hoofdstukken na het eerste verschuift de focus enigszins van de politicus en zijn campagne naar de burger. Hoe staat het daar eigenlijk mee? Weet hij eigenlijk wel wat hij wil? Is en wordt hij werkelijk voldoende geïnformeerd om een werkelijk afgewogen keuze te kunnen maken? Het essay over de wijze waarop het westen de oorlog tegen Irak is begonnen schetst een weinig verheffend

beeld over de democratische besluitvorming. We weten nu, zegt Blokland onomwonden, dat we er zijn ingeluisd. Bovendien was de regering Bush slecht voorbereid en had men werkelijk geen idee over de wijze waarop Irak na de inval moest worden bestuurd. Alternatieve scenario's waren niet voorhanden, risico's werden genegeerd of geminimaliseerd. Het draaide om de beeldvorming en daarbij is de Bush-regering erin geslaagd de burger een rad voor ogen te draaien. Tegelijk acht de burger zichzelf mondig, geëmancipeerd en mede dankzij internet goed geïnformeerd. Maar toch is hij in de besluitvorming structureel afwezig. Hoe lossen we dat op? Ook Blokland weet het antwoord niet echt. Of het zou moeten zijn dat we, desnoods heimelijk, maar moeten erkennen dat burgers in deze democratie weliswaar mogen stemmen maar geen enkele rol meer spelen bij de besluitvorming. Via een intermezzo over cultuurpolitiek en sociaal-democratie verlegt Blokland in de laatste hoofdstukken opnieuw het accent: markt, bureaucratisering, planning en de theorie over hybride organisaties (niet markt en niet publiek) staan daarin centraal. Er zijn volgens Blokland enkele langdurige processen aan de gang (industrialisering, medicalisering, individualisering) die zorgen voor een gestage maar duidelijk waarneembare ondermijning van de waarde van het publieke debat. Organisaties komen in toenemende mate los te staan van hun achterban en ontwikkelen een functionele rationaliteit waarbij het management via getallen fetisjisme kennelijk de illusie heeft haar doelstellingen te bereiken. Ook hier is de analyse heel herkenbaar.

WAARDENVRIJHEID?

Boeiend zijn de laatste twee hoofdstukken over Isaiah Berlin (1909-1997). Berlin was een typisch Angelsaksisch filosoof, alhoewel stammend uit een Russische ondernemersfamilie uit Riga. Berlin heeft als jong kind de Russische revolutie meegemaakt. Mede als gevolg daarvan emigreerde de familie naar het Verenigd Koninkrijk waar zijn vader al snel opnieuw emplooi vond in de houthandel. Berlin doceerde vrijwel zijn hele leven in Oxford (Corpus Christi, All Souls). Blokland zoomt in het laatste hoofdstuk in op een fundamenteel probleem van de liberale democratie waar ook Berlin door was gefascineerd. Kan een westerse liberale samenleving ultieme rationele gronden aanvoeren waarop haar uitgangspunten zijn gebaseerd? Of blijft de keuze

voor een liberale politieke filosofie uiteindelijk niet te beredeneren? Waarop baseren liberalen hun idee dat burgers niet voor een autoritaire staatsvorm mogen c.q. willen kiezen? Mag een waardenvrije liberale samenleving een vrije keuze maken voor haar eigen ondergang of voor een switch naar een totalitair regime?

HET SMALLE KOORD

Volgens Blokland is Berlin een denker die voortdurend balanceert op het smalle koord van relativisme en universalisme, tussen liberaal en communitaristisch. Berlins mensbeeld is historistisch: de mens is voor een goed deel wat de historische en culturele omgeving hem aanreikt. Het conservatieve element in Berlin is zijn notie dat mensen een diepe behoefte voelen tot een bepaalde cultuur te willen behoren. Typisch liberaal is weer zijn benadrukken van de waarde van negatieve vrijheid (de mens heeft behoefte aan een domein waar de staat niet komt) en zijn weigering onderscheid te maken tussen verschillende levensvervullingen. Of je nu non bent of soldaat, kunstenaar of kluizenaar, hedonist of vegetariër, het kunnen allemaal even waardevolle identiteiten zijn. Centraal staat de mogelijkheid van mensen om zelfstandig keuzes te kunnen maken. Dat is in de optiek van Berlin een wezenskenmerk van de mens. En eigenlijk is Blokland het daar wel mee eens. Liberalisme kan heel goed bestaan zonder dat er wordt gezocht naar ultieme constructies die rationeel zouden aantonen dat het liberalisme de zegevierende ideologie van onze dagen moet zijn.

VEENDAM-GEVOEL

De bundel is lezenswaardig en biedt tal van inkijkjes in actuele politieke kwesties. Toch liet het Veendam-gevoel mij niet los en be kroop mij soms een gevoel van teleurstelling. Blokland heeft gelijk als hij zegt dat politiek niet zonder groot verhaal kan, wil het niet verzanden in eindeloos breiwerk. Maar zelf maakt hij ook niet veel werk van alternatieven. Of dat nu komt door wetenschappelijke distantie of door een fundamenteel onvermogen om tot die bredere visie te komen? Het blijft in het midden. Zijn schetsen van de zompigheid van het politieke bedrijf is vaak scherp, maar hoe het dan wel anders moet, blijft teveel in het midden. Daardoor blijven zijn observaties van de 'lange leegte' ook niet meer dan observaties. ■

Niet de majoriteit maar de autoriteit

GESCHIEDENIS VAN DE CHRISTELIJK-HISTORISCHE UNIE 1908-1980

DOOR MARTIJN VAN MEPPLEN SCHEPPINK

“De CHU is een Unie, niet een partij”. Met deze woorden typeerde oud-partijsecretaris J.W. van Gelder treffend de partijcultuur van een partij die vanaf 1908 een bijzondere positie in het Nederlandse partijlandschap had ingenomen en tot 1980 samen met ARP en KVP het CDA vormde: de Christelijk-Historische Unie (CHU). De CHU vormde als relatief ongeorganiseerde partij, met grote namen als De Savornin Lohman, De Geer en vader en zoon Tilanus, meer dan 70 jaar een constante factor in de Nederlandse politiek. Wat kan de geschiedenis van deze partij ons leren?

STILLE KRACHT

De geschiedenis van deze partij is op een boeiende manier in kaart gebracht door Marcel ten Hooven en Ron de Jong in *Geschiedenis van de Christelijk-Historische Unie 1908-1980*, dat in 2008 verscheen als tweede in de reeks over de Nederlandse politiek, die wordt uitgegeven door uitgeverij Boom en het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen van de Rijksuniversiteit Groningen. Het boek bestaat uit twee delen. In het eerste deel

schetst Ten Hooven aan de hand van uitvoerige vraaggesprekken met oud-CHU-politici als Veerman, Franken, Deetman, Gualthérie van Weezel en Van Hulst een prachtig beeld van de mentaliteit van de CHU. Die mentaliteit werd gekenmerkt door weerzin tegen scherpstijperij en politiek vertoon, gehechtheid aan onderlinge tolerantie en het relativeren van eigen gelijk. In de CHU overheerste een ontspannen bestuurlijke attitude gericht op het behoud van het goede met veel ruimte voor verschillende opvattingen. Het tweede deel van het boek, geschreven door De Jong, beschrijft de geschiedenis van de CHU en gaat op zoek naar een verklaring voor de paradox waarom zo’n relatief ongeorganiseerde partij als de CHU over een van de meest stabiele achterbannen bleek te beschikken. De verklaring voor de paradox is volgens De Jong gelegen in de sterke basis van de partij op het Hervormde platteland.

Een belangrijke praktische conclusie van het boek is, dat de mentaliteit van de CHU ook betekenis heeft voor het huidige politieke tijdsgewricht waarin populisme en polarisatie het voor het zeggen lijken te hebben. “Zo’n mentaliteit kan een stille kracht zijn in tijd waarin explosiegevaar voor politiek en samenleving dreigt”, aldus Ten Hooven.

STAAT MET DE BIJBEL

In het beginselprogramma van de CHU werd onder andere vastgelegd dat het gezag in de staat uitgeoefend moest worden volgens de “in de Heilige Schrift geopenbaarde ordening Gods”. Nederland

moest volgens het programma bestuurd worden als “een Christelijke staat in Protestantschen zin”. Verder wees de nieuwe CHU de antithese van Kuiper als grondslag voor partijvorming formeel af. Ten slotte werd in het beginselprogramma vastgelegd dat het de CHU niet zozeer te doen is om de majoriteit (kiezersmeerderheid) maar om de autoriteit (het gezag van het Woord van God). Dit beginsel kwam overeen met de -zeker in vergelijking met de ARP- zwakke partij-organisatie met veel ruimte voor verschillen in opvatting.

Tot zijn afscheid in 1921 was Lohman de onbetwiste leider van de CHU. Door de invoering van het algemeen kiesrecht en het stelsel van evenredige vertegenwoordiging in 1917 zag ook de federalistisch opgezette CHU zich genoodzaakt de partij-organisatie te versterken: de kandidaatstelling werd gecentraliseerd, er kwam een kandidatenlijst voor het hele land, de partij werd meer een organisatie van kiezers en er kwamen meer concrete programma’s. In het Interbellum nam de CHU in het politieke bestel een bescheiden positie in. Vooral de politieke concurrentie met de ARP van Colijn speelde de CHU parten.

De oorlog had grote invloed op de CHU. Aan de ene kant door de Doorbraak, die af wilde van de vooroorlogse politieke verhoudingen en leidde tot de oprichting van de PvdA. Aan de andere kant door het streven naar een Christelijke Volkspartij waarin ARP en CHU zouden samenwerken, maar door interne weerstanden uiteindelijk niet van de grond zou komen. Tot 1963 was H.W. Tilanus de leider van de CHU. De periode daarna stond vooral in het teken van de totstandkoming van het CDA, waarin de CHU in 1980 zou opgaan.

NOTABELENPARTIJ

De CHU verschilde wezenlijk van andere partijen zoals de ARP en KVP ten aanzien van verzuiling, antithese, partij en volksdeel. Anders dan ARP en KVP was de CHU geen massa-partij met een strak geleide partij-organisatie en dominante leider gericht op de mobilisatie van een bepaald volksdeel (gereformeerden, katholieken). Eigen ideologische nevenorganisaties zoals een krant, vakbond of jongerenorganisatie ontbraken of waren relatief klein en zwak. De CHU werd gekoesterd als een politieke familie, anders gezegd: “een politieke familie van redelijk relativerende mede-lotgenoten”.

Politieke machtvorming stond niet voorop. De cultuur en sfeer van de partij werden bepaald door Nederlands Hervormden die door hun kerkverband gewend waren om met uiteenlopende opvattingen en stromingen om te gaan en zich te richten op het geheel en datgene wat bindt.

Om die reden karakteriseert politicoloog Ruud Koole de CHU ook als notabelenpartij met een oorsprong bij gelijkgezinden in het parlement en een zwakke partij-organisatie. Van verzuiling en antithese moesten CHU-ers weinig hebben. Men was gericht op heel het volk en huiverig om op te komen voor particuliere deelbelangen. Als stille kracht leverde de CHU een groot aantal capabele bestuurders die met hun gouvernementele instelling een belangrijke bijdrage leverden aan het overheidsbestuur op tal van niveaus. Kenmerkend voor de Tweede Kamer-fractie was het ontbreken van partijdiscipline en een sterk dualistische inslag. Het kwam geregeld voor dat de CHU-fractie verdeeld stemde en positie innam tegenover de coalitie waarvan ook de CHU deel uitmaakte. Niet voor niets werd de CHU-fractie door de fractievoorzitter van de PvdA in de jaren vijftig van de vorige eeuw vergeleken met “een koppel patrijzen dat bij het eerste schot alle kanten opvloog”.

VOORBEELD EN WAARSCHUWING

Aan de CHU kan de ChristenUnie in bepaalde opzichten een voorbeeld nemen. Zeker nu de ChristenUnie deel uitmaakt van het kabinet, ligt het gevaar van een te strakke partijdiscipline en monistische vermenging van regering en parlement op de loer. Van de CHU kunnen we leren hoe belangrijk een dualistische instelling is. Ook de partijcultuur van de CHU met ruimte voor nuance en uitlopende opvattingen en een sterk besef dat het niet gaat om de partij op zich, maar om de samenleving als geheel, is aansprekend. De ChristenUnie kan evenals de CHU een stille kracht zijn met een stabiliserende inbreng in de explosieve politieke situatie van vandaag de dag. Tegelijkertijd is de geschiedenis van de CHU een waarschuwing. “Niet de majoriteit, maar de autoriteit” is als principe in een beginselprogramma geduldigd. Van dat motto zal vooral moeten blijken in de politieke praktijk van iedere dag. Aan het gevaar van verwatering is de CHU naar mijn mening niet geheel ontkomen. Voor de ChristenUnie is dat een les om daarop steeds weer scherp te blijven. ■

Het christendom is zo gek nog niet

DOOR ROB NIJHOFF

Dinesh D'Souza (1961) heeft als burger, academicus en debater in de VS net als president Obama een voordeel: hij kan de Amerikaanse cultuur ook met niet-westerse ogen bekijken. D'Souza groeide op in Mumbai, India, tot hij in 1978 in de VS mocht komen studeren. In 2003 kwam hij met het boek *What's So Great about America?* In 2007 volgde *What's So Great about Christianity?* – nu dus uit in het Nederlands.

D'Souza ziet wat het christendom het westen aan goeds heeft gebracht, anders dan westerse atheïsten als Dawkins en Dennett die deze cultuurbron zwart maken vanuit antichristelijke blikverenging en historisch geheugenverlies ('intellectuele dementie', noemt Govert Buijs dat). Hiertegen neemt D'Souza de handschoenen op. Hij neemt alleen zoveel handschoenen op, in 26 hoofdstukken, dat hij vaak kort door de bocht gaat en soms meer vraagtekens oproept dan uitroepetekens. Toch daagt hij niet-christenen en christenen, ook christen-politici, uit om gangbare debatclichés eens om te draaien en uit het defensief te komen.

Uit de positieve bijdragen van het christendom kiest hij drie kernen: (1) de scheiding van kerk en staat (die in 'het huis van de islam' ontbreekt), (2) de gelijkwaardigheid van mensen (afschaffing van de slavernij en een democratie die niet slaven uitsluit of burgers ziet als slaaf van een alomvattende staat) en (3) erkenning van de feilbaarheid van de mens: deze erkenning leidt tot politieke instituties die checks and balances creëren - medemenselijkheid (ziekenhuizen!) mag uit mede-lijden voortkomen, en niet alleen uit superieure edelmoedigheid, zoals bij Aristoteles en in eer-georiënteerde culturen.

DEBATCLICHÉS

'Religie bracht conflicten, kruistochten, moorden'. Maar Hitler, Stalin en Mao dan? Atheïstische politiek overtreft hier beslist. En een schijnberoep op christelijkheid maskeert juist een gebrek daaraan, niet een teveel. Een ander voorbeeld (niet van

D'Souza, wel in zijn trant): Calvijn was betrokken bij Servet's einde op de brandstapel. Maar Francis Bacon stemde als parlements lid voor de executie van koningin Mary (1586), en getuigde tegen zijn vriend, de Earl van Essex (1601): wie noemt dit ooit? En deert dit Bacon's experimentele natuurwetenschap?

Te gretig valt D'Souza mijns inziens voor Immanuel Kant's boedelscheiding tussen een 'harde' buitenwereld en het 'rijk van de vrijheid', waar geloof en ethiek opereren. Deze tweedeling van (objectieve) 'feiten' en (subjectieve) 'waarden' is een diep westers cultuurprobleem. Daardoor wordt mistig dat een goede ethiek geen willekeurige, subjectieve ethiek is, maar een ethiek die bij de 'harde' werkelijkheid past. Het is geen willekeur dat echtscheidingen niet 'normaal' zijn: zo zit de werkelijkheid in elkaar (vandaar de psychische gevolgen). D'Souza

wil de ruimte die Kant biedt aan religie uitbuiten, maar graaft kritisch niet dieper.

PROVOCEREND

Net als bij films van Michael Moore (9/11, Bowling for Columbine) krijgt het herhaalde geargumenteer iets vermoeiends of pedants. Na een tijdje is wel duidelijk waar D'Souza heen wil. Toch prikkelt zijn provocerende, bij tijden mild ironische stijl, al zullen sommigen de pastorale apologetiek van Tim Keller prefereren (*In alle redelijkheid. Christelijk geloof voor welwillende sceptici*, 2008). Keller heeft meer theologische diepgang, menselijke fijnzinnigheid en daardoor overtuigingskracht. D'Souza slaat breder om zich heen en rammelt zo in kort bestek aan veel filosofische, politieke en andere modern-heilige huisjes tegelijk. Het veelzijdige boek levert veel bruikbare en prikkelende eye-openers, maar vraagt om verdere verdieping. ■

Overheid & godsdienst

DOOR GEERT JAN SPIJKER

Het beginsel van de scheiding van kerk en staat wordt te snel van stal gehaald in het publieke debat. Zodra het over de relatie tussen godsdienst en overheid gaat, staan liberalen klaar om met het 'scheidings-argument' de ander de mond te snoeren. Ten onrechte, betoogt dr. Sophie van Bijsterveld met haar genuanceerde en nuchtere boek 'Overheid en godsdienst'.

Van Bijsterveld benoemt drie klassieke principes omtrent de verhouding overheid en godsdienst: de vrijheid van godsdienst, de idee van een neutrale (onpartijdige) overheid en de scheiding van kerk en staat. Dat laatste beginsel beduidt dat de overheid geen zeggenschap heeft over kerkelijke zaken en dat kerken geen zeggenschap in overheidsbesluitvorming hebben. Deze drie nogal negatieve beginselen behoeven in onze tijd actualisering. In haar poging daartoe neemt van Bijsterveld nadrukkelijk afstand van zowel de rechtse nadruk op het individu als van linkse nadruk op gelijkheidsdenken.

TEGEN RECHTS: GODSDIENST IS NIET PRIVÉ

Volgens Van Bijsterveld is de kijk op de verhouding tussen overheid en godsdienst vooral in de sleutel van de verhouding overheid-individu komen te staan. Dat is te beperkt, want godsdienst is ook een maatschappelijk fenomeen. Godsdienst heeft in de maatschappij een zelfstandige beteke-

nis en werking, die het individuele, private niveau overstijgt. Het onderscheid tussen publiek-privé is verwarrend, want het zet simplistisch de samenleving buiten beeld en miskent de aard van een godsdienst. Godsdienst is een maatschappelijk verschijnsel en daar moet de overheid wat mee.

TEGEN LINKS: GODSDIENSTEN ZIJN NIET GELIJK

Ook benadrukt de auteur dat godsdiensten niet gelijk zijn. De islam is inhoudelijk totaal anders dan het christendom en heeft ook een volledig andere relatie tot de Nederlandse geschiedenis. Dit moet de overheid eerlijk verdisconteren in haar omgang met vertegenwoordigers van godsdiensten. Maatwerk met oog voor de specifieke context moet centraal staan in plaats van een formele gelijkheidsbenadering die is gevoed door een allergie voor partijdigheid. De Nederlandse overheid kan bijvoorbeeld gerust opkomen voor de zondag als rustdag. Van Bijsterveld benadrukt ook dat – zeker ook op lokaal niveau – aandacht voor communicatie en praktische coördinatie belangrijker zijn dan regelgeving.

VRIJHEID: STAAT, SAMENLEVING EN BURGER

Het ankerpunt van Van Bijsterveld is de vrijheid. Het gaat daarbij niet alleen om de individuele vrijheid(srechten), maar ook om een klimaat van vrijheid en respect in de samenleving, alsmede goed functionerende overheidsinstellingen. Burgerschap en een bepaalde moraal zijn cruciaal voor de kwaliteit van een democratische rechtsstaat. Godsdienstige genootschappen kunnen daar aan bijdragen. Immers: "de democratische rechtsstaat bestaat bij de gratie van vooronderstellingen die hij zelf niet kan verwezenlijken." (39) De profetische kritiek van kerken is ook hard nodig om de democratie open te houden en haar waarheidsaanspraken te relativeren. Ze moeten wel een basisloyaliteit richting de waarden van de rechtsstaat hebben.

SLOT

Van Bijsterveld plaatst op vruchtbare wijze de verhouding tussen overheid en godsdienst in een breed en toekomstbestendig kader. Haar ontspannen benadering getuigt van een realiteitszin die we momenteel goed kunnen gebruiken. Wie zich wil verdiepen in de 21e eeuwse verhouding tussen overheid en godsdienst in Nederland kan ik dit boek van harte aanbevelen. ■

Sophie van Bijsterveld
Overheid en godsdienst
– Herijking van een onderlinge relatie
Nijmegen: Wolf legal publishers 2008
195 pagina's
ISBN 978 90 5850 407 4

Column

Morele voorspoed

DOOR CYNTHIA ORTEGA, TWEDE KAMERLID CHRISTENUNIE

Negatieve ontwikkelingen hebben vaak een keerzijde. Zie bijvoorbeeld de financiële crisis en de impact hiervan op de reële economie. Na een periode van voortdurende welvaartsgroei wordt de mensheid weer met de neus op de feiten geduwd. Alles is betrekkelijk!

WANTROUWEN

Velen zijn wakker geschud en hebben vrij snel hun bestedingspatroon aangepast. Het tijdperk van risicovolle financiële producten en continue winstmaximalisatie behoort even tot het verleden. Consumenten en bedrijven gaan behoedzamer om met het nemen van financiële risico's en de spaarzin is weer toegenomen. Bepaalde morele waarden betreffende het uitgavenpatroon zij weer welkom in onze samenleving. Echter, de hand op de knip houden heeft wel negatieve effecten op de economie. Vooral wanneer deze terughoudendheid hand in hand gaat met gebrek aan vertrouwen in de economie.

BEDRIJVEN EN BANKEN

Dit wantrouwen moet plaats gaan maken voor een verantwoord bestedingspatroon. Het lijkt tegenstrijdig, maar alleen meer bedrijvigheid en bewust besteden zijn positief van invloed op de economische groei. Daar zijn echter de banken wel bij nodig. Veel bedrijven klagen over het feit dat banken terughoudend zijn in het verstrekken van kredieten. Nu is het natuurlijk logisch en toe te juichen dat banken zorgvuldig beoordelen of bedrijven levensvatbaar zijn. In die zin hebben banken hun verantwoordelijk in deze hervonden. Maar het moet niet doorslaan naar de andere kant. Gezonde bedrijven moeten zoveel mogelijk behouden blijven. Zij hebben voor een beperkte periode een soort overbruggingskrediet nodig om de klappen op te vangen. Ook het stimuleren van nieuwe bedrijvigheid is nodig. Een goede belangenafweging door banken is daarom op z'n plaats en vraagt om een andere vorm van verantwoordelijkheid. De regering heeft maatregelen getroffen om de economie te stimuleren, ook bedrijven spelen daarbij een cruciale rol. De deeltijd-WW bijvoorbeeld is voor bedrijven een goede manier om vakmensen in dienst te houden. Tegelijk moeten zij aan de andere kant wel maatregelen treffen om op termijn het rendement op deze investering te kunnen verzilveren.

MORELE VOORSPOED

De economische crisis vraagt van ons allemaal om de broekriem aan te halen, dus ook van bedrijven. Bedrijven kunnen kijken op welke manier zij deze moeilijke periode kunnen overbruggen. Er zijn bedrijven die samen met hun werknemers zijn gekomen tot creatieve oplossingen om de grootste tegenslag tegen te gaan. Hierdoor is ook de betrokkenheid van werknemers ten aanzien van het bedrijf gegroeid. Een bijkomend voordeel van de financiële crisis, is ook dat er meer aandacht is gekomen voor duurzaamheid en goed rentmeesterschap. Maatschappelijk ondernemerschap begint meer aan bekendheid te winnen en ondernemers staan ervoor open om hun verantwoordelijkheid op te nemen ten aanzien van maatschappelijke vraagstukken. Al met al heeft de economische tegenspoed ons morele voorspoed gebracht.

Christelijk- sociaal in woord en daad

‘DE CHRISTENUNIE HEEFT IN DE AFGELOPEN JAREN LATEN ZIEN EEN STABIELE COALITIEPARTNER TE ZIJN, ZOWEL LANDELIJK, PROVINCIAAL ALS LOKAAL. DE PARTIJ LEVERT KWALITATIEF GOEDE BESTUURDERS EN POLITICI. ZIJ WORDEN BESCHREVEN MET TERMEN ALS ‘STABIELE FACTOR’ EN ‘BRUGGENBOUWER’.

DOOR ERIK VAN DIJK

De gemeenteraadsverkiezingen zijn in aantocht! Op woensdag 3 maart 2010 is het weer zover. Nog ongeveer 5 maanden. Dat is zo’n 150 dagen. Een mooie uitdaging weer voor de Christen-Unie. Wat wordt onze inzet? Met welke boodschap gaan we naar boeren, burgers en buitenlui in zo’n 200 gemeenten in Nederland?

Verkiezingen zijn altijd weer spannend, zeker ook voor gemeenten waar de ChristenUnie voor het eerst een zetel probeert te halen (bijvoorbeeld Venlo, Maastricht, Tilburg, Tiel, Rhenen, Purmerend en Harlingen). Een goede uitslag bij deze verkiezingen hangt van veel factoren af, ook van landelijke invloeden, maar een lokale ChristenUnie kan in ieder geval voor drie noodzakelijke voorwaarden verantwoordelijkheid nemen: een goed programma, een goede kandidatenlijst en een goede campagne. In dit artikel zet ik ze alledrie op een rijtje.

DE BOODSCHAP

In april jl. hebben we de Handreiking lokale verkiezingsprogramma’s¹ verspreid. Dat is het model (of beter: advies) van de landelijke ChristenUnie aan alle lokale ChristenUnie-verenigingen voor het schrijven van hun eigen verkiezingsprogramma. Centraal staat onze christelijk-sociale boodschap: een dienstbare overheid, een duurzame leefomgeving en een bloeiende samenleving.

DIENSTBARE OVERHEID

De gemeente staat van alle overheden het dichtst bij de burger. Voor die zaken die bij uitstek de burger direct raken is dit het beste niveau van uitvoering en verantwoording. Het Rijk moet daar voldoende middelen en mogelijkheden voor geven. De lokale democratie moet beschermd en versterkt worden.

De gemeente heeft haar eigen set van taken, waar zij greep op moet kunnen houden. Door schaalvergroting en intergemeentelijke bestuursvormen zien wij vaak de verantwoordelijkheden vertroebelen. Ook herkent de burger zich vaak niet meer in zijn bestuur. De ChristenUnie waardeert de lokale gemeenschappen en hecht aan het eigene van de

lokale gemeenschap. Keuzes voor schaalvergroting willen wij voeren gericht op inhoud, kwaliteit, draagvlak en herkenbaarheid. Tegelijk wil de ChristenUnie binnen de gemeente serieus kijken naar mogelijkheden om wijken, buurten en dorpen meer eigen verantwoordelijkheden en middelen te geven. Het is een kerntaak van de overheid om criminaliteit en overlast tegen te gaan. Veiligheid is een cruciale voorwaarde voor een samenleving. De overheid mag daarin stevig optreden. De overheid staat voor een duidelijke handhaving van wetten en normen. De overheid is verantwoordelijk voor de openbare orde en veiligheid. Maar ook burgers, zowel individueel als collectief, hebben hierin een rol. Ook burgers moeten hun verantwoordelijkheid nemen. Samen kunnen we iets doen tegen hufferigheid op straat en vervuiling van onze leefomgeving. Overheid en burgers moeten samen werken aan een veilige en leefbare samenleving, elk vanuit hun eigen verantwoordelijkheden. Juist in deze tijd is ook een stevig en stabiel beleid op sociaal-economisch en financieel terrein van groot belang. Daarbij moeten we niet alleen korte termijn, maar ook lange termijn denken. Dat betekent dat sommige zaken fundamenteel anders moeten. Duurzamer en socialer. Tot slot: hoe belangrijk de rol van de overheid ook is, zij heeft niet alles in de hand. De politiek kan niet alles oplossen. We hebben elkaar nodig. Een dienstbare, betrouwbare overheid wil zich opstellen als bondgenoot van een actieve, bloeiende samenleving.

DUURZAME LEEFOMGEVING

Een centraal begrip bij de ChristenUnie is verantwoordelijkheid. Verantwoordelijkheid voor mensen en de inrichting van de samenleving, maar ook verantwoordelijkheid voor natuur en milieu. Ook dat is christelijk-sociaal.

De ChristenUnie hecht bijzondere waarde aan een duurzame leefomgeving. Wij willen als goede rentmeesters op een verantwoorde en dus duurzame manier omgaan met de schepping. Dat bepaalt onze keuzes op terreinen als natuur, energie en klimaat, maar ook op het gebied van afval, mobiliteit en bebouwing.

De verschillende belangen zoals groen, water, wonen en wegen overvragen de beschikbare ruimte. Het wordt steeds belangrijker dat de overheid duidelijke ruimtelijke keuzes maakt. De Christen-

Unie vraagt aandacht voor de kwaliteit van onze leefomgeving. Te lang is het bij ruimtelijke ontwikkelingen vooral om kwantiteit gegaan. Het is tijd voor kwaliteit.

Goede zorg voor de schepping en dus voor mens, natuur, landschap en milieu heeft onze grote aandacht en betrokkenheid. De overheid heeft hierin

een voorbeeldfunctie, maar ook een stimulerende en regulerende rol. Dat uit zich op beleidsterreinen als fiets, openbaar vervoer, woningbouw en bedrijven-terreinen.

Wij willen ons inzetten voor duurzame economische ontwikkeling. Hoe houden we economie en leefomgeving gezond? Antwoorden daarop moeten onder meer gegeven worden in structuurvisies.

BLOEIENDE SAMENLEVING

Juist in moeilijkere tijden willen wij als christelijk-sociale partij de handen uit de mouwen steken en ons inzetten voor onze samenleving. De ChristenUnie heeft oog voor mensen, hun welbevinden en hun relaties. Niet voor niets was in de vorige gemeenteraadsverkiezingencampagne ‘Voor elkaar’ onze slogan.

SAMENVATTING

- De boodschap voor de komende raadsverkiezingen heeft drie kernpunten
- Goede boodschappers zijn cruciaal
- De Campagneslogan is: Stabiel en betrokken

Erik van Dijk is projectleider gemeenteraadsverkiezingen

'HET HOORT OOK BIJ DE CHRISTENUNIE DAT ER WEINIG TOT GEEN LICHT ZIT TUSSEN BOODSCHAP EN BOODSCHAPPER. ONZE BOODSCHAP KOMT RECHT UIT ONS HART. ONS GELOOF IS EEN PERSOONLIJK GELOOF DAT ONS RECHTSTREEKS INSPIREERT VOOR ONS POLITIEKE WERK.

De inwoners van gemeenten zijn geen losse eenheden die met de rug naar elkaar toe staan. Mensen en samenlevingsverbanden zijn op elkaar aangewezen. De ChristenUnie wil daarom ruim baan geven aan die gemeenschappen waarin zorg en verantwoordelijkheid opbloeien. Gezinnen, scholen, kerken, bedrijven en organisaties van burgers (sportclubs, verenigingen e.d.) vormen de basis van de samenleving. Daarin wil de ChristenUnie investeren. Daarom is 'jeugd en gezin' ook zo'n belangrijk speerpunt van de ChristenUnie, landelijk, provinciaal en lokaal.

De Wet Maatschappelijke Ondersteuning biedt mogelijkheden om aan de in de samenleving noodzakelijke 'sociale cohesie' met elkaar te werken. Het verenigingsleven, buurtwerk, jongerenwerk e.d. moet gestimuleerd worden. Belangrijke samenbindende voorzieningen als bibliotheken, kinderboerderijen, volkstuinten en buurtwinkels moeten we beschermen.

Religieuze en culturele verschillen kunnen in de praktijk lastig zijn, maar als we elkaar de ruimte geven en elkaar respecteren, dan kan diversiteit de gemeenschap versterken. Wij willen ons inzetten voor de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging en voor het bijzonder onderwijs. Voor bloei zijn zowel fundamentele vrijheden (vrijheid van godsdienst, meningsuiting, vereniging en onderwijs), alsook gedeelde waarden en normen nodig. Er bestaat geen werkelijke vrijheid zonder verbondenheid. Geen vrijheid van godsdienst en vereniging zonder een fundamentele erkenning van de democratische rechtsstaat. Geen vrijheid van

MEER OVER DE KOMENDE VERKIEZINGEN

Voor leden van de ChristenUnie die actief betrokken zijn bij verkiezingsprogramma, kandidatenlijst en/of campagne staat meer informatie op onze verkiezingenwebsite <http://www.christenunie.nl/nl/gemeenteraadsverkiezingen>. Daar kunt u ook uw vragen of opmerkingen kwijt.

Het Unie- en Ledencongres op 3 oktober staat geheel in het teken van de gemeenteraadsverkiezingen. Het belooft een prachtige aftrap te worden met veel informatie en inspiratie.

Het komende nummer Denkwijzer zal geheel gewijd zijn aan de lokale verkiezingen. Heeft u tips, ideeën of artikelen? Mail naar denkwijzer@christenunie.nl.

meningsuiting zonder wederzijdse erkenning van menselijke waardigheid. Geen vrijheid van onderwijs zonder kwaliteitseisen. Als we de balans kunnen vinden tussen loslaten en vasthouden, ruimte geven en verbinden, dan bloeit er iets moois op.

DE BOODSCHAPPERS

De ChristenUnie heeft naast een goed, christelijk-sociaal verhaal nog een boodschap, namelijk dat de partij uitstekende boodschappers heeft. De ChristenUnie heeft in de afgelopen jaren laten zien een stabiele coalitiepartner te zijn, zowel landelijk, provinciaal als lokaal. De partij levert kwalitatief goede bestuurders en politici. Zij worden beschreven met termen als 'stabiele factor' en 'bruggenbouwer'.

PERSOONLIJK

Meer dan ooit zijn tegenwoordig vorm en inhoud, boodschap en boodschapper met elkaar verbonden. Niet alleen leven we in een tijd waarin de politiek persoonlijker is geworden – er is veel meer aandacht voor de personen – maar ook verlangt men tegenwoordig naar authenticiteit. Meen je wat je zegt? Ben je wat je zegt? Doe je wat je zegt? 'Practise what you preach'!

De media zoomen steeds meer in op het persoonlijke aspect. Uitstraling, woordkeuze e.d. zijn steeds belangrijker geworden. Bovendien is door de opkomst van de media de afstand tussen kiezer en politicus / bestuurder steeds kleiner geworden. Ministers, Kamerleden, raadsleden en wethouders delen hun politieke en persoonlijke leven op Twitter en reageren rechtstreeks op vragen van internetters die hen volgen. Als je het zo bekijkt, is de kloof nog nooit zo klein geweest. De kloof kan echter alleen maar overbrugd worden door vertrouwen. Vertrouwen geven en – daardoor – vertrouwen krijgen. Het hoort ook bij de ChristenUnie dat er weinig tot geen licht zit tussen boodschap en boodschapper. Onze boodschap komt recht uit ons hart. Ons geloof is een persoonlijk geloof dat ons rechtstreeks inspireert voor ons politieke werk. Integriteit, authenticiteit, persoonlijke betrokkenheid zijn ons op het lijf geschreven.

ONZE STIJL

Dit alles resulteert in een stijl van politiek bedrijven en besturen die gekenmerkt wordt (of zou moeten worden) door:

- betrouwbaarheid (wat zich uit in o.a. het nakomen van beloften, zich houden aan gedragscodes, transparantie; geen populisme, maar bezonnenheid, lange termijn in plaats van korte termijn)
- betrokkenheid (respect tonen, luisteren, geïnteresseerd zijn, opkomen voor mensen)
- verantwoordelijkheid (bereidheid bestuurlijke verantwoordelijkheid te dragen, niet weglopen voor moeilijke beslissingen, eigen fouten niet ontkennen; niet alleen aan de korte termijn, maar ook aan de lange termijn denken, duurzaamheid)
- dienstbaarheid (anderen eerst, geen ego's, eigen belang ondergeschikt aan algemeen belang, niet te vast zitten aan het pluche).

Dat zijn grote woorden, die ons nederig stemmen. We weten dat we dit niet uit eigen kracht kunnen waarmaken. Dit werpt ons terug op onze persoonlijke relatie met onze Vader en Schepper. Daarom horen bidden – individueel en in groepsverband – en het openen van Gods Woord ook bij onze stijl. Bij onze basishouding.

DE CAMPAGNE

De campagneslogan is niet veel meer of minder dan een kapstok om ons verhaal aan op te hangen. Dat verhaal is nu wel duidelijk. De ChristenUnie is een christelijk-sociale partij die dicht bij mensen wil staan en gericht is op samenwerken. Een sterke en betrokken partij die dienstbaar wil zijn aan de samenleving en zich inzet voor een duurzaam en bloeiend Nederland. Een stabiele partij die verantwoordelijkheid op zich kan en wil nemen, maar ook bereid is om verantwoordelijkheid te geven of te delen. Een betrouwbare partij met een boodschap waarop mensen kunnen bouwen, zeker ook in tijden van crises.

De kapstok waaraan we dit ophangen wordt 'stabiel en betrokken'. Met die twee termen vangen we onze boodschap én onze boodschappers en drukken we uit wat voor partij wij willen zijn, lokaal, provinciaal en landelijk.

Hoe dit allemaal concreet vertaald gaat worden in campagnematerialen, op posters en bij allerlei activiteiten laat zich een beetje raden, maar dat laten we verder ook nog graag een verrassing zijn. Want de ChristenUnie is niet alleen maar betrouwbaar en betrokken, maar ook verrassend en inspirerend. ■

STABILITEIT EN GROEI SINDS 2006

De ChristenUnie kon zich bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 verheugen in een groei van 10 tot 12% in zetels. We kregen er meer dan 40 zetels bij en kwamen op een totaal van 415 raadsleden (inclusief ChristenUnie-mensen in gezamenlijke fracties).

In de weken na 7 maart 2006 werd het alleen nog maar mooier. Van 58 naar 72 ChristenUnie-wethouders is een groei van minimaal 24%! Het aantal colleges waar de ChristenUnie op één of andere manier aan meedoet (inclusief samenwerkingsgemeenten) was 86. In meer dan 40% van de gemeenten waar we meededen met de verkiezingen, deden we ook mee aan het college, soms niet eens omdat men ons getalsmatig nodig had, maar omdat de ChristenUnie een bruggenbouwer en stabiliserende factor is.

Zowel bij het totaal aan raadsleden als het totaal aan wethouders werd de ChristenUnie lokaal de op vier na grootste partij (van de landelijke politieke partijen). Die positie willen we vasthouden. Het zal nog een hele uitdaging zijn om de in 2006 behaalde tweede zetel in plaatsen als Leiden, Leeuwarden en Utrecht te behouden. Dit vraagt bidden en werken. Voor de fracties maakt het een enorm verschil of ze alleen zijn of met z'n tweeën.

In negen plaatsen haalde de ChristenUnie voor het eerst een zetel: Amstelveen, Bussum, Nijefurd, Alkmaar, Eindhoven, Menterwolde, Midden-Drenthe en Wymbritseradiel. In de periode sinds 2006 is heel gericht geïnvesteerd in tientallen gemeenten met zetel-potentie. Minstens tien gemeenten zijn heel goed bezig met de voorbereidingen voor 2010, waaronder vier in Limburg. Ook in Amsterdam wordt weer een poging gewaagd.

Sinds 2006 is het saldo van het aantal wethouders ongeveer gelijk gebleven en zijn er relatief erg weinig wethouders van de ChristenUnie met schandalen/politieke problemen weggegaan. Dat is mooi en in lijn met hoe we bekend (willen) staan.

EINDNOOT

¹ U vindt deze handreiking ook digitaal op <http://www.christenunie.nl/gemeenteraadsverkiezingen>. Daar komen in de loop van de tijd nog meer achtergronden, tips, voorbeelden, downloads e.d. bij. De website is alleen toegankelijk voor leden van de ChristenUnie.

‘Ik moet soms geduldiger zijn’

INTERVIEW MET RAADSLID
NIELS JOOSTENS

DOOR GEERT JAN SPIJKER

Niels Joostens is net terug van vakantie uit zijn geliefde Ierland. Voor het interview komt hij van Ameland even over naar Groningen (stad). Maar hij woont in Slochteren, bekend om zijn (50 jaar) gas. Sinds 2006 zit de geboren Slochterenaar in de gemeenteraad, waardoor deze jonge politicus (28) al een plaatselijke bekendheid begint te worden. “Ik moet ’s ochtends een kwartier eerder naar mijn werk, omdat ik onderweg door mensen wordt aangesproken...”. Onlangs werd hij, zonder dat hij er aanvankelijk erg in had, bijna tot jong raadslid van het jaar gekozen.

Verraste je dat, die landelijke verkiezing tot (bijna) talent van het jaar?

Ja, dat was best een verrassing. Het was eerst een beetje langs me heen gegaan. Je krijgt zoveel post van de VNG, dat ik het bericht aanvankelijk niet eens had gezien. Gelukkig belde de organisatie nog. Toen ik bij de laatste drie zat, mocht ik naar het VNG-congres komen. Heel leuk. Dat ik uiteindelijk niet gewonnen heb, vind ik niet erg. Ik ben blij met de waardering en je krijgt mooie kwalificaties mee, zoals ‘origineel’, ‘benaderbaar’, ‘oplossingsgericht’. Ze beluisteren echt geluidsfragmenten van debatten. En dan te bedenken dat ik het eerste halfjaar van mijn raadslidmaatschap te zenuwachtig was om iets te zeggen in de raad. Nu moet ik me soms juist inhouden. Ik wens me dan meer een Geest van liefde en geduld toe (*Galaten 5:22-23*), dat ik eerst goed nadenk voor ik wat zeg. Zeker nu het besef er is dat de partij op alle bestuurlijke niveaus aanwezig is en dat we onze naam met Christus verbonden hebben.

In welke positie bevindt de ChristenUnie zich in Slochteren?

De PvdA is hier de grootste partij, met 5 van de 15 zetels. Wij hebben er 2, maar de PvdA wilde ons er

meteen bij hebben bij de coalitieonderhandelingen in 2006. We werken dan wel vanuit heel verschillende uitgangspunten, de programma's sloten vrijwel naadloos op elkaar aan. Bijvoorbeeld met de nadruk op saamhorigheid. Ons als ChristenUnie gaat het dan niet alleen om geld, maar ook en vooral: hoe gaan mensen met elkaar om? Is er samenhang of ieder voor zich? Wij zijn tegenstanders van pampieren, maar de overheid moet wel een minimum waarborgen.

Dat betekent ook burgers die betrokken zijn bij de publieke zaak.

Ja, dat is een heel belangrijk punt voor ons. We proberen heel sterk burgers te betrekken bij de politiek, de kloof kleiner te maken. Recent hebben we de Visie Slochteren 2020 opgesteld: waar willen we dan staan? We hebben rond dit thema huiskamer-gesprekken gevoerd aan de hand van diverse thema's. Uiteraard komt hier een beperkt aantal mensen op af, maar het werd wel als heel positief ervaren.

Hoe gaan jullie om met het dualisme?

Dualisme is leuk en aardig, maar het gaat toch om het bereiken van resultaten. Dus geen kritiek leveren om de kritiek, zoals de oppositie – met name Gemeentebelangen – regelmatig doet. Dat neem je niet meer serieus op den duur. De burger heeft uiteindelijk het meeste baat bij een oplossingsgerichte en constructieve instelling. Dat kan hier ook goed, want er is veel vertrouwen in het college. De ChristenUnie-wethouder staat bekend als zeer kundig. Hij wordt erg gewaardeerd om zijn helderheid en betrouwbaarheid. Vanuit dat vertrouwen in het college kun je je als raad meestal tot de hoofdlijnen beperken. En zo hoort het ook.

Jullie lijken op de PvdA. Zijn er ook onderscheidende momenten?

Cruciaal is: eerlijk, open en betrouwbaar zijn. Dat geldt voor alle partijen. Maar door te kiezen voor bepaalde thema's proberen we ons te onderscheiden, zoals aandacht voor de natuur, en in het

Niels Joostens is sinds 2006 raadslid voor de ChristenUnie Slochteren. Daarvoor was hij 2 jaar lid van de steunfractie. Hij is werkzaam als docent in het voortgezet onderwijs.

verlengde daarvan schepping en duurzaamheid. De ChristenUnie zet zich erg in op de thema's Werk en Inkomen en het jeugdbeleid. Ook hebben we met succes aandacht gehad voor de verkeersveiligheid van kwetsbare verkeersdeelnemers. Verder het benadrukken van een waarde als gastvrijheid. Van de Slochterenaren heeft 12% sympathie voor Wilders, dat is erg veel.

Hoe is het met de jeugdproblematiek in Slochteren?

Het valt mee, behalve in de kern Harkstede. Door verveling ging een deel van de jeugd zich misdragen. De politie treedt sindsdien handhavend op en de gemeente roept ouders nu op om verantwoordelijkheid te nemen. Sommige ouders zeggen echter: 'Donder op, ga boeven vangen'. Dat houd je toch niet voor mogelijk. Als ouders zo reageren, dan nemen kinderen dat over. Ouders weten ook niet meer wat ze met hun kinderen aan moeten. Het is belangrijk om gezag te herstellen. Een Centrum voor Jeugd en Gezin kan erg nuttig zijn in dit verband, als adviserende instantie. In Slochteren zijn we wel bezig met een Centrum voor Jeugd en Gezin, maar ik moet er wel flink achteraan zitten.

Slochteren staat bekend om zijn gas. In hoeverre hebben jullie als burgers en bestuurders daar nou wat mee?

Dit jaar viert Slochteren 50 jaar gas. Heel het jaar is het groot feest rond ons 'Slochter gas' – zo chauvinistisch zijn we dan ook wel weer. Zeker deze zomer gebeurt er van alles. Van mij had er nog wel iets bijzonders mogen gebeuren, zoals de vestiging van een Gasmuseum ofzo. Helaas is dat nog niet gebeurd.

Verder zorgt het gas ervoor dat we geen recht hebben op EU-gelden, zoals Flevoland. Dat vind ik scheef, want er is wel een economische achterstand in deze regio. Ook zijn er verzakkingen in de grond door de gaswinning. Daardoor is er meer wegenonderhoud nodig. En om Slochteren heen vinden regelmatig kleine aardbevingen plaats.

De verkiezingen komen eraan. Hoe blik je terug op de afgelopen periode?

Prima, 80% van de doelstellingen is bereikt. We hebben ook niet te maken met bezuinigen vanwege de crisis. Het gaat financieel goed met Slochteren. 50 jaar gas is mooi, maar goed beleid is beter. Hopelijk staat hier een verkiezingsbonus op! ■

Stevig voorbereid het college in

KADERSCHOOL NIEUWS

Na de gemeenteraadsverkiezingen in maart 2010 breekt een tijd aan van coalitieonderhandelingen en het vormen van nieuwe colleges. Om kandidaat-wethouders de gelegenheid te bieden zich zo goed mogelijk voor te bereiden op hun werk als wethouder, heeft de ChristenUnie Kaderschool een wethouderscurriculum ontwikkeld. Een paar vragen hierover aan Rieke Elsenbroek, coördinator Opleiding.

Wat houdt het precies in, dat wethouderscurriculum?

“Het curriculum omvat drie onderdelen: de Wethouderstraining voor kandidaten, de training Onderhandelen en vanaf de installatie van de nieuwe colleges halfjaarlijks intervisiebijeenkomsten.”

Wat is de aanleiding voor het ontwikkelen van dit curriculum?

“Op basis van geluiden uit het land schatten we in dat er aan elk van de afzonderlijke delen behoefte bestaat bij de kandidaat-wethouders. Het is bij elkaar gewoon een logisch pakketje bagage voor een aanstaand wethouder.”

Kunnen de onderdelen ook los van het curriculum gevolgd worden?

“Ja, dat is mogelijk. De training Onderhandelen kent een bredere doelgroep dan alleen kandidaat-wethouders, die is bedoeld voor iedereen die betrokken is bij de coalitieonderhandelingen. Wel is ons advies om het hele curriculum te volgen. Bij de Wethouderstraining voor kandidaten maken deelnemers al behoorlijk intensief kennis met elkaar. Het is onze verwachting dat dit bij de intervisiebijeenkomsten positief werkt op het vertrouwen in de groep. Er wordt dan voortgebouwd op een basis die tijdens de eerdere training al gelegd is.”

Word ik er nou echt wijzer van?

“Met het volgen van het curriculum ga je niet alleen stevig voorbereid het college in, je helpt elkaar ook in de periode na je installatie verder met intervisie.

In de Wethouderstraining voor kandidaten wordt onder andere aandacht gegeven aan persoonlijke motivatie en de rol van een wethouder op verschillende speelvelden (rollen binnen het college, de raad, het ambtelijk apparaat en ten opzichte van maatschappelijke organisaties en burgers). Dan komen vragen aan bod als: Wat zijn je bevoegdheden en verantwoordelijkheden? Hoe stel je prioriteiten? In de training Onderhandelen komen verschillende aspecten van het onderhandelingsproces naar voren. Zo is er de inhoudelijke voorbereiding (vaststellen welke punten uit het eigen verkiezingsprogramma absoluut onopgeefbaar zijn, en wat vinden andere partijen onopgeefbaar?). Dan komt de strategie (welke stappen moet je zetten om zoveel mogelijk van je doelen te bereiken?). Ook wordt aandacht geschonken aan het meenemen van fractie en bestuur tijdens het proces. Tenslotte gaat het over de communicatie met pers en met je achterban.

Tijdens de intervisiebijeenkomsten bespreken we hoe je persoonlijk als wethouder functioneert. Tegen welke dingen loop je aan als beginnend wethouder? Hoe ga je daar mee om?”

Wethouderstraining voor kandidaten

Voor wie? Kandidaat-wethouders en wethouders die kortgeleden voor het eerst zijn geïnstalleerd

Waar-wanneer? Amersfoort op de zaterdagen 31 okt., 7 en 14 nov. van 10.00-15.00

Kosten? € 150,-

Onderhandelen

Voor wie? Iedereen die deel gaat nemen aan de coalitieonderhandelingen

Waar-wanneer? Assen, 21 nov.; Gouda, 12 dec.

Kosten? € 80,-

Intervisiebijeenkomsten

Voor wie? Nieuwe wethouders

Waar-wanneer? Op nader te bepalen plaats en tijd, halfjaarlijks vanaf mei/juni 2010

Kosten? € 0,-

Voor meer informatie en aanmelding gaat u naar: www.kaderschool.christenunie.nl/wethouders-curriculum.

Column

Het volk en de politiek

DOOR HERMAN SIETSMA, HOOFDREDACTEUR DENKWIJZER

Onze representatieve democratie veronderstelt dat er politieke partijen zijn die bestuurders en volksvertegenwoordigers selecteren en dat burgers in vertrouwen hun stem geven aan kandidaten. Maar het aantal leden van politieke partijen neemt af, en stemmen doen veel burgers niet meer.

WEL VOOR, NIET VAN

Dat zou niet zo erg zijn als dit een bewijs was van groot vertrouwen in de zittende bestuurders. Maar zoals bekend is dat vertrouwen aan het afnemen. Daarbij is het zo dat vooral het lager opgeleide deel van de bevolking het laat afweten bij verkiezingen, bij het lidmaatschap van partijen, bij inspraak. De democratie is er dus wel voor het volk, maar niet van het (hele) volk. De vraag is of de zittende politiek – met zijn eigen netwerk van de incrowd, inclusief ambtenaren, journalisten en belangenbehartigers – daarbij steeds voldoende aandacht heeft voor de belangen die niet via representatie worden ingebracht.

De tegenwerping dat het een ieder vrij staat wel of niet deel te nemen aan ons democratisch systeem – en dat men dus niet moet klagen – is te simpel. In de eerste plaats is onze democratie bedoeld voor iedereen; het feit dat velen het zelf laten afweten is geen geruststellende gedachte. Daar komt bij dat, als groepen zich niet vertegenwoordigd achten, onvrede zich op andere manieren kan gaan uiten dan via het politieke systeem. Het is dus een opgave om deze groepen in ons systeem te betrekken.

DIGITAAL

Sommigen menen dat een kloof tussen politiek en burgers helemaal niet erg is. Burgers kiezen volksvertegenwoordigers; die gekozenen moeten het werk doen en niet teveel van hun kiezers verwachten en de kiezers ook niet teveel lastig vallen. Anderen stellen dat representatie als systeem achterhaald is; veel meer dan vroeger is de burger namelijk zelf bekwaam om te beslissen, dat moet dus ook mogelijk worden gemaakt door die burger. Er bestaan tegenwoordig bovendien digitale technieken waardoor alle burgers in staat kunnen worden gesteld mee te beslissen.

Onze vertegenwoordigende democratie heeft, vooral in de lokale bestuurspraktijk, al belangrijke aanvulling gekregen van rechtstreekse inbreng van burgers: inspraak, interactieve beleidsvorming, burgerpanels, wijkbesturen. Het vaker toepassen van referenda (op lokale, provinciale en landelijke schaal) kan onze democratie verder verlevendigen.

IS HET VOLK TE VERTROUWEN?

De antirevolutionaire staatsleer vindt zo ongeveer haar kristallisatiepunt in het afwijzen van volkssoevereiniteit. De reden daarvan is niet dat we representatie verhevener achten dan de directe democratie. Abraham Kuyper schreef al dat het volk niet per definitie minder te vertrouwen is dan de heersende klasse. De soevereiniteit moet bij de Soeverein worden gezocht, om het even of het bestuur bij representatie dan wel in meer directe zin door de bevolking wordt uitgeoefend. Dat gegeven biedt ruimte voor verstandige aanvullingen van ons huidige democratische systeem.

'HET ANTWOORD OP DE KREDIETCRISIS IS EEN NIEUWE BALANS TUSSEN OVERHEID, MARKT EN BURGER WAAR HELDERE GRENZEN WORDEN GESTELD EN NEGATIEVE GEDOOGPRAKTIJKEN WORDEN INGEDAMD. MAAR RICHTINGGEVEND DAARBIJ IS EEN CULTUUR DIE ZICH WEL VOELT BIJ SPAARZAAMHEID, INGETOGENHEID, ZELFRESTRICIES, DUURZAAMHEID, DIENSTBEToon, VERBONDENHEID EN BETROUWBAARHEID.

Peter Ester, pagina 7